

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálněpedagogických studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Lenka Trávníková

**Srovnání vybraných variant náhradní rodinné péče v ČR:
„Dětský domov a pěstounská péče“**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Srovnání vybraných variant náhradní rodinné péče v ČR: Dětský domov a pěstounská péče“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a zdroje, ze kterých jsem čerpala.

V Hranicích dne 20. června 2014

.....

Lenka Trávníková

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní Mgr. Petře Jurkovičové, Ph.D. za odborné vedení, pomoc a vstřícný přístup při konzultacích a psaní mé bakalářské práce. Stejně tak děkuji všem respondentům, kteří se zapojili do mého průzkumu, za jejich čas a ochotu.

.....

Lenka Trávníková

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lenka Trávníková
Katedra:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Petra Jurkovičová, Ph.D
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Srovnání vybraných variant náhradní rodinné péče v ČR: Dětský domov a pěstounská péče
Název v angličtině:	Comparison of selected types of out-of-home care in the Czech Republic: Residential home care and foster care
Anotace práce:	Tématem mé bakalářské práce je Srovnání vybraných variant náhradní rodinné péče v ČR: Dětský domov a pěstounská péče. Ve své práci chci srovnat prostředí a podmínky obou forem náhradní rodinné péče. Chci zjistit, do jaké míry lze v obou těchto formách nahradit dětem rodinu. Jaké jsou možnosti vytváření vztahů mezi vychovávajícím a dítětem, jaké je samotné prostředí srovnávaných forem náhradní rodinné péče a jak vnímají jednotliví účastníci reakce okolí na fakt, že jsou součástí náhradní rodinné péče.
Klíčová slova:	Náhradní rodinná péče, pěstounská péče, dětský domov, dítě, vychovatel, pěstoun
Anotace v angličtině:	The topic of my Bachelor Theses is the Comparison of selected types of out-of-home care in the Czech Republic. I would like to compare the environment as well as conditions of the two different types of out-of-home care, to be specific, a residential home care and a foster care. I want to find out to what extent these two forms of care are a substitute to a family. What are the possibilities of establishing relationships between a carer and a child. What is the environment of the two compared types of care and how the participants involved perceive the reactions of others to the fact that they are part of that environment.
Klíčová slova v angličtině:	Out-of-home care, foster care, residential home care, child, tutor, carer
Přílohy vázané v práci:	12 příloh
Rozsah práce:	56 stran
Jazyk práce:	Český jazyk

Obsah

Úvod	6
Teoretická část	
1 Charakteristika a formy náhradní rodinné péče v ČR	7
1.1 Rodina a dítě	8
1.2 Pěstounská péče – vznik a historický vývoj.....	10
1.2.1 Problematika pěstounské péče v současnosti.....	12
1.3 Dětský domov – vznik a historický vývoj.....	14
1.3.1 Dětské domovy v současnosti.....	16
2 Personální zajištění srovnávaných forem náhradní rodinné péče	19
2.1 Pěstounská péče - Osobnost pěstouna.....	19
2.1.1 Práva a povinnosti pěstouna, podpora a rozvoj pěstounské péče v ČR.....	21
2.2 Dětský domov – Osobnost vychovatele v ústavní výchově.....	22
2.2.1 Práva a povinnosti vychovatele, supervize, ochrana práv dětí.....	24
3 Souběžné působení různých forem náhradní rodinné péče v ČR	27
3.1 Informovanost a povědomí veřejnosti o ústavní výchově	28
3.2 Informovanost a povědomí veřejnosti o pěstounské péči v ČR.....	28
4 Problematika náhradní rodinné péče v zahraničí	29
Praktická část	
5 Stanovení cíle výzkumu a výzkumných otázek	34
6 Metody výzkumu	35
7 Respondenti výzkumu	36
8 Analýza a interpretace získaných dat	38
8.1 Analýza získaných dat.....	38
8.2 Interpretace získaných dat.....	46
Závěr	50
Seznam použitých zkratk.....	52
Seznam použité literatury	53
Seznam příloh.....	56
Přílohy	

ÚVOD

K volbě tématu bakalářské práce vedla autorku její dosavadní praktická zkušenost a profese vychovatelky Dětského domova v Hranicích na Moravě, kde pracovala 3,5 roku. V průběhu těchto let se postupně seznamovala s prostředím, režimem a životem dětí v ústavní výchově a porovnávala jej s životem v rodině.

Během práce se vychovatel často setkává se situacemi, kdy si uvědomuje skutečnost, že v řadě případů nelze zahladit či překlenout životní zkušenosti, kterými si dítě prošlo v obvykle negativním či nedostatečně podnětném prostředí, jakým jeho rodina byla. A systém ústavní výchovy k těmto skutečnostem bohužel nepřispívá.

Byť je dnes život v dětských domovech co nejvíce přizpůsobován stylu života v rodině, stále je velmi složité vytvořit dítěti v tomto prostředí dostatek prostoru, soukromí a individuálního přístupu, který by si každé dítě jistě zasloužilo. Možná už právě proto, že se jim tohoto nedostalo dostatečně ve vlastní rodině.

Jen samotné střídání pedagogických pracovníků nepřispívá k jednotnému přístupu ve výchově a je často složité se vždy z hlediska osobnosti každého vychovatele shodnout na stejných postupech v rámci výchovy a péče. V neposlední řadě je zde také nutno zmínit otázku kompetencí výchovného pracovníka a možnosti, do jaké míry může opravdu efektivně řešit např. výchovné problémy dětí. Zkrátka instituce bude vždy institucí a i při nejlepší vůli a snaze jednotlivých pedagogických pracovníků nenahradí zařízením ústavní péče prostředí rodinné.

Autorka měla možnost v rámci týdenní stáže nahlédnout do systému pěstounské péče a problematiky ohrožených dětí ve Velké Británii. I na základě této zkušenosti se domnívá, že by se systém náhradní rodinné péče v České republice měl do budoucna přiblížit podobnému systému a hledat vhodné pěstounské rodiny, které by měly podporu nejen z hlediska finančního zajištění, ale především po stránce komplexní odborné pomoci, možnosti konzultovat nejrůznější situace, které z této nelehké role vyplývají a mít možnost se o své poznatky a zkušenosti podělit s dalšími „rodiči“.

Cesta to bude jistě nelehká a dlouhá, což naznačuje již skutečnost, že v České republice stále existují oba systémy současně.

Autorka by ráda formou jakéhosi srovnání poukázala na skutečnost, že rodina dá dítěti jistě zcela jiné podmínky k vývoji, než mu dokáže poskytnout ústavní péče.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Charakteristika a formy náhradní rodinné péče v ČR

Každého člověka asi zásadně ovlivnilo jeho dětství a prostředí, ve kterém vyrůstal. Ne každé dítě má však v životě to štěstí, že může vyrůstat ve své vlastní rodině a jeho dětství probíhá tak optimálně, jak by bylo zapotřebí. Někdy dochází k situacím, kdy je zdravý vývoj dítěte natolik ohrožen, že jediné řešení je jeho odebrání z takového prostředí a umístění do jakési náhradní varianty péče. „*Děti dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo děti, které nemohou být ponechány v tomto prostředí, mají právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem v podobě některé z forem náhradní výchovy*“ (Novotná a Burdová, 2007, s. 7).

V současné době mezi formy náhradní rodinné péče patří: **osvojení** (neboli adopce), **pěstounská péče**, **pěstounská péče na přechodnou dobu**, **poručenství** (s osobní péčí), **svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče** a v neposlední řadě **ústavní výchova**. V České republice je výkon ústavní výchovy prováděn v různých zařízeních, která spadají do kompetence tří různých rezortů a děti jsou zde umísťovány na základě věku či konkrétní aktuální situace. Jak uvádí **zákon 109/2002 Sb. (o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivní výchovné péči)**, jedná se o tato zařízení:

Kojenecký ústav a dětský domov pro děti do 3let věku – zdravotnické zařízení v rezortu Ministerstva zdravotnictví – léčebně preventivní péče o děti do 3let věku.

Diagnostický ústav – školské zařízení v rezortu MŠMT – po nařízení ústavní výchovy jsou zde umístěny děti za účelem komplexního vyšetření. Na základě vyšetření zdravotního stavu a volné kapacity jednotlivých zařízení pak umísťuje děti do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů.

Dětský domov – školské zařízení v rezortu MŠMT – umísťovány děti zpravidla ve věku od 3 do 18let nebo do ukončení přípravy na povolání nejvýše do 26 let a dále nezletilé matky s jejich dětmi. Účelem dětského domova je zajistit péči o děti s nařízenou ústavní výchovou bez závažných poruch chování.

Dětský domov se školou – školské zařízení v rezortu MŠMT – děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Účelem je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou se závažnými poruchami chování. Děti se vzdělávají ve škole, která je součástí zařízení.

Výchovný ústav – školské zařízení v rezortu MŠMT – pečuje o děti starší 15 let

se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízená ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Může zde být i umístěno i dítě starší 12let, má-li uloženu ochrannou výchovu

a v jehož chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno do dětského domova se školou.

Ústav sociální péče (Domov pro osoby se zdravotním postižením) – zařízení sociálních služeb v rezortu MPSV – pečuje i děti, jejichž zdravotní handicap vyžaduje zvláštní odbornou péči. Na základě tohoto výčtu zjišťujeme, že v České republice existují oba systémy současně a v zařízeních ústavní péče žije stále mnoho dětí.

1.1 Rodina a dítě

Existuje bezpochyby mnoho více či méně odborných vyjádření či definic pro pojem rodina. Na otázku „co je rodina?“ nám jinak odpoví právník, sociolog, psycholog či demograf. Nicméně skutečností zůstává, že každý člověk nějakou „svou rodinu“ má. Minimálně na počátku svého života v rámci biologických vazeb. Ne vždy se však podaří tyto vazby udržet pro celý život. Pro jednoduché vymezení pojmu rodina, užitíme nadčasové myšlenky **Prof. PhDr. Zdenka Matějčka, CSc.** – stěžejního autora, který se věnoval tomuto tématu, a které se nejvíce blíží našemu vnitřnímu nastavení. *Rodina je zajisté nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla nejen z přirozeného pudu pohlavního, jenž vede k plození a rozmnožování daného živočišného druhu, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat na život* (Matějček, 1994).

Jak již vyplývá z nadpisu této kapitoly, rodinou jako takovou se budeme zabývat především z hlediska dítěte. Dle Matějčka (1994) můžeme konstatovat, že z pohledu dítěte nejsou vnější znaky rodiny příliš důležité a rodinou pro něj může, ale také nemusí být situace, kdy se o ně stará jedna, případně více osob. Jaké jsou jejich vzájemné svazky, zda jsou zákonem potvrzeny či nepotvrzeny a děti jsou tedy vlastní nebo tzv. nevlastní, pro dítě nehraje tu zásadní roli.

„Dítě za své rodiče přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají a je pro ně zcela nepodstatné, zdali tihle „jeho lidé“ na to mají či nemají potvrzení z porodnice“ (Matějček, 1994, s. 16).

Má-li se dítě vyvíjet po duševní a charakterové stránce v osobnost zdravou a společností užitečnou, potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, vřelém, přijímajícím. A takovým prostředím by především měla být rodina. Ne vždy však bylo na dítě

pohlíženo z hlediska jeho osobnosti a mimořádnosti, ne vždy bylo prvořadé dítě a jeho životní příběh.

Vybavuje se nám známé heslo „rodina je základ státu“, které máme spojené především s totalitním režimem, který pokládal rodinu za historicky překonanou instituci a prosazoval tzv. **kolektivní výchovu** po vzoru tehdejšího sovětského svazu. Komunistická moc v podstatě záměrně a cíleně oslabovala rodinu v jejích možnostech mít plnou odpovědnost za výchovu svých dětí. Obávala se nekontrolovaného vlivu rodiny na utváření dětí v jiném duchu, než jak si přála tehdejší vládnoucí ideologie. Tlak byl například vyvíjen na matky, aby nastupovaly zpět do práce záhy po narození dítěte a to svěřily do péče státních kolektivních zařízení s denním, týdenním či dokonce nepřetržitým provozem.

Argument, že rodiče jsou ve výchově a v péči o malé děti vlastně laiky a nekompetentními osobami a vhodnější je pro děti péče odborně vyškoleného personálu, zcela popírá a znevažuje smysl zakládání rodiny a její hlavní funkce.

Je prokázáno, že dítě nutně potřebuje pro svůj uspokojivý vývoj vyrůstat v prostředí, které je citově vřelé, přijímající a sociálně stálé. A prostředkem pro uspokojení toho všeho by měla být především rodina.

Uvědomujeme si, že rodina zdaleka není a nebude v životě dítěte jedinou institucí, která bude pečovat o jeho prospěch, ochranu, výchovu a vzdělání a která tedy bude mít rovněž vliv na utváření jeho osobnosti. Přesto má však rodina jedinečné a výsadní postavení hned v několika směrech. Předně, jen ona stojí na počátku života dítěte a má tedy možnost ovlivňovat jeho vývoj v těch nejcitlivějších fázích. A stejně tak může uspokojovat tím nejpřirozenějším způsobem jeho základní psychické potřeby a je modelem mezilidských vztahů. A právě podle těchto prvotních vztahů bude dítě poměřovat vztahy další, do kterých během svého života vstoupí.

Dítě potřebuje bezpochyby na počátku svého života především pocit jistoty a bezpečí. Aby mohlo v klidu vyrůstat a osvojilo si, co si osvojit má, potřebuje stále prostředí, které by ho chránilo. Dítě ještě nemá dovednosti, které by mu umožnily obstát v komplexním prostředí velkého světa. Proto se mu daří dobře v prostředí omezeném jen na několik pečujících osob, na známé prostředí, kterého neustále obklopuje a to je domov.

Potřeba životní jistoty, je zřejmě potřebou nejvýznamnější. A podle úrovně jistoty, kterou dítě zažívá v celém svém rodinném společenství, si vytváří jistotu svou, tedy sebe-jistotu a také sebe-vědomí. Rodina by tedy měla znamenat pro dítě základní životní jistotu, protože to je ten nejlepší vklad, který mu můžeme dát (Matějček, 1999).

1.2 Pěstounská péče – vznik a historický vývoj

„Přijetí cizího dítěte za vlastní, upravené dnešním právním řádem, má ve své dávné historii zřejmě jednu zřetelnou tendenci hluboce zabudovanou do bio-psychické výbavy, s níž lidský rod vstupuje na vývojovou scénu – totiž schopnost chránit nejen své vlastní dítě, nýbrž jakékoliv dítě - schopnost přijmout nejen své vlastní dítě, nýbrž i dítě cizí a pečovat o ně“ (Matějček, 1999, s. 15).

Těmito řádky byla velmi krásně vystižena i podstata jedné z forem náhradní rodinné péče, kterou se budeme v této práci v rámci našeho porovnání zabývat a to **péče pěstounské**. Jedná se tedy o situaci, kdy je dítě vychováváno „náhradními“ rodiči v prostředí, které je pro jeho zdravý vývoj nejpřirozenější, a tím je prostředí rodinné. Pěstounská péče je spolu s osvojením (adopcí) tou nejvhodnější formou, jak dítěti nahradit rodinné prostředí, pokud mu není umožněno vyrůstat v jeho vlastním.

Zatímco historie adopce má své kořeny v neblahé praktice odkládání přespočetných, nežádoucích dětí a pak v instituci nalezinců, jak zmiňuje Matějček (1999), můžeme za předchůdce placené pěstounské péče považovat spíše **instituci kojných**. S těmito se setkáváme již ve starověku v městských státech řeckých. Kojné a chůvy později běžně patřily mezi služebnictvo panovnických dvorů ve středověké Evropě, mezi sloužící ve šlechtických sídlech či domácnostech bohatého městského patriciátu.

Vývoj poté mnoho nepokročil až do doby hromadného zřizování **nalezinců** v době osvícenství na konci 18. století. Ale i poté nadále existují placené kojné a chůvy. Dostává se jim však již úředního názvu „**pěstounů**“. Ovšem kromě soukromé iniciativy se tu začal angažovat už i stát svými úředními orgány. Děti, tentokrát z nalezince, stejně jako dříve z rodiny - brzy po narození odcházely ke kojné na venkov. Zde žily v poměrech ekonomicky a hygienicky „ubohých“ a pobývaly tam až do 6 let. Nalezinec byl podporován tzv. zemským fondem a z jeho prostředků se platila i následná pěstounská péče. Z porodnice přecházelo dítě do péče pěstounky. Zajímavostí jistě je, že plat pěstounky byl dle věku dítěte „sestupný“ a nikoliv, jak by bylo logické a je tomu i dnes, „vzestupný“.

Ukončením šestého roku dosáhlo dítě tzv. normálního věku a muselo být vráceno zpět do ústavu. Zůstat v rodině mohlo pouze v případě, že byli pěstouni ochotni se o ně dál starat a to bezplatně. Z ústavu šlo dítě obvykle do kláštera a odtud bylo odesláno do své domovské obce. Tam jej svěřili (ovšem na náklady obce) rodině, která se o ně přihlásila a ta měla dítěti poskytnout patřičné zázemí, posílat je do školy a vést k práci a řemeslu. Bohužel často však byly děti živeny střídavě po domech a chodily po žebrotě.

V období první republiky se dalo již navazovat na zlepšený stav péče o děti, dosažený v posledních letech bývalého Rakouska-Uherska. Vznikla instituce „Okresní péče o mládež“, která byla vybavena mocí výkonnou a do její kompetence spadala také péče o mládež osiřelou a opuštěnou. Jak jsme již zmínili v kapitole o historii dětských domovů, kolem r. 1931 okresy spravovaly 24 okresních sirotčinců a stát 60 dětských domovů, určených k dočasnému pobytu opuštěných či ohrožených dětí. Po krátkém pobytu a po vyřízení soudních formalit se děti vracely buď zpět do vlastních rodin, nebo byly pro ně vyhledávány vhodné rodiny pěstounské či adoptivní. Pěstounská péče se dělila na čtyři typy a sice:

1. **Pěstounská péče „nalezenecká“**, navazovala na pobyt dítěte v nalezinci či sirotčinci.

Dítě bylo svěřováno do pěstounské péče, tentokrát ne už jen ženě – pěstounce, ale nejčastěji oběma manželům a to do určitého věku dítěte.

2. **Pěstounská péče řízená a kontrolovaná Okresními péčemi o mládež.**

V r. 1921 byl vydán nový zákon o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských.

Na jeho základě již sociální pracovníci vyhledávali pokud možno spolehlivé pěstouny – mravně bezúhonné, v dobrém zdravotním a psychickém stavu, s trvalým zaměstnáním, stálým bydlištěm a schopností zajistit dítěti řádnou výchovu. V roce 1932 „Okresní péče o mládež“ zajišťovala pěstounskou péči, zdarma či za plat, více než patnácti tisícům dětí.

3. **Pěstounská péče v tzv. koloniích.** Rodinné kolonie byly zakládány v určité obci, v několika sousedních obcích, v okrese, kde sociální pracovníci vyhledali 1520 vhodných rodin a svěřili jim děti do pěstounské péče. Poněvadž byly rodiny v blízkém sousedství, bylo snazší je kontrolovat a pomáhat jim v případě potřeby s výchovou svěřených dětí.

4. **Pěstounská péče na základě soukromé dohody mezi rodiči dítěte a pěstouny**, bez soudního jednání. Tento způsob péče se pak měnil ve svěřování dětí prarodičům nebo jiným příbuzným. Je to jediný typ pěstounské péče, který přetrval z doby první republiky až do sedmdesátých let minulého století.

Po druhé světové válce, a zvláště po r. 1948 došlo k podstatným změnám. Mimo jiné byl zlikvidován dřívější propracovaný systém péče o ohrožené děti a ukončena činnost všech dobročinných sdružení. Pěstounská péče ve všech formách, kromě příbuzenské, byla zrušena v r. 1950. Znovu byla obnovena až po 23 letech (Matějček, 1999).

Velmi zásadním podnětem pro znovuoobnovení instituce **pěstounské péče**, byl mimo jiné filmový dokument, který vzešel z podnětu Zdenka Matějčka pod názvem „*Děti bez lásky*“, který veřejnosti ukázal všechny nedostatky výchovy v dětských domovech a kojeneckých ústavech. Dovolujeme si tvrdit, že na tu dobu to byl velmi odvážný počín. Přestože film nebyl příliš přijat představiteli tehdejší státní moci, byl natolik zlomový a zásadním způsobem

oslovil veřejnost, že byl přijat zákon o pěstounské péči. A to byl jistě velmi důležitý krok pro další budoucnost této formy náhradní rodinné péče.

1.2.1 Problematika pěstounské péče v současnosti

Domníváme se, že péče o nezaopatřené děti a děti bez rodičů by měla být dnes jakousi vizitkou vyspělosti každého moderního státu. Také v České republice garantuje a financuje pěstounskou péči, jako jednu z forem náhradní rodinné péče, stát.

Zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali. Dítě se svěřuje do péče jednotlivce nebo manželů. Ve srovnání s další variantou – osvojením, je pěstounská péče řešením pro děti, které nejsou tzv. „právně“ volné a přesto nemají kvalitní rodinné zázemí nebo jsou umístěny v ústavní péči. V praxi to znamená, že takovéto děti mají rodiče, tito se však o ně nemohou, nechtějí nebo neumí starat, zároveň však o dítě projevují „zájem“. Pěstoun tedy nemá vůči dítěti vyživovací povinnost a dítě může zastupovat pouze v běžných záležitostech.

Pěstounovi, kterému na základě jeho žádosti soud svěří dítě, náleží dávky sociální podpory. Zvláště v poslední době (spolu s novelou **zákona 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí**, který upravuje mimo jiné dávky pěstounské péče) se setkáváme s kritikou materiálního zabezpečení pěstounů a názorem, že jejich primární motivací pro rozhodnutí stát se pěstounem, jsou finance. Důvodů pro nesouhlas je hned několik. Jednak částka, kterou pěstouni dostávají, skutečně není nijak závratná za 24 hodinové, nepřetržité směny. Tito lidé by si jistě byli schopni najít zaměstnání v obdobné cenové relaci. A zároveň je nutno zmínit i skutečnost, jaké děti jsou do pěstounské péče umísťovány. Mnoho dětí, které do pěstounské péče přicházejí, jsou citově deprivované, často velmi obtížně výchovně zvladatelné, mají za sebou mnoho traumat a výjimkou také nejsou různé zdravotní potíže. Z toho usuzujeme, že rozhodnutí vzít si dítě do pěstounské péče není jednoduché a jeho výchova je velký rozdíl oproti tomu mít dítě vlastní (Nožířová, 2012).

V rámci náhradní rodinné péče mohou nastat také nejrůznější specifické případy. Obdobně jako se setkáváme například s osvojením dítěte manželem matky, je v praxi možná tzv. **příbuzenská pěstounská péče**. Tyto specifické případy nepodléhají zprostředkování krajským úřadem, ani Ministerstvem práce a sociálních věcí. Zejména v pěstounské péči se v naprosté většině případů jedná o péči prarodičů. Jedná se o velmi náročné životní situace, kdy prarodiče zároveň suplují i roli rodičů.

„Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče,

jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému dítěti“ (94/1963 Sb., Hlava II., §45, odstavec 1).

Poměrně novou formou pěstounské péče posledních let je tzv. **pěstounská péče na přechodnou dobu** (dále jen PPPD). V zákoně 359/1999Sb. (o sociálně-právní ochraně dětí), který také upravuje podmínky pěstounské péče, je v platném znění ustanovena od roku 2006. V praxi zpočátku tento institut nebyl dlouhodobě využíván. Důvodem byla pravděpodobně nevědomost, a to nejen sociálních pracovníků, ale i soudců a dalších odborníků. Chyběla zkrátka i jakási reklama pro PPPD. Průlom nastal v roce 2009, kdy byl spuštěn projekt „Narodit se do rodiny“, jehož autory jsou manželé Alžběta a Vratislav Hláskovi (www.rpp.cz).

V současné době rozeznáváme několik druhů PPPD. Tou nejrozvinutější, nejsnadnější a zároveň i nejpřínosnější pro život dítěte je tzv. **raná pěstounská péče** (dále jen RPP). Hlavní myšlenkou je ctít právo každého miminka narodit se do rodiny a vyrůstat v ní. Dítě bez adekvátního rodinného zázemí, které by šlo po propuštění z porodnice do ústavní péče, může nyní jít na přechodnou dobu právě do pěstounské rodiny. Zde stráví nezbytně nutný čas, obvykle se jedná o cca 2 měsíce (výjimečně i více), kdy se řeší právní formalities a krajský úřad zprostředkovává osvojení (je-li to možné) a dokud se pro ně nenajde vhodná adoptivní rodina, nebo se v lepším případě vrátí zpět do své rodiny biologické. Zaujala nás například informace, že pěstouni nedávají novorozenci jméno. Oslovují ho např. Broučku a jméno mu zvolí až jeho adoptivní rodiče (Stinglová, 2011).

Nechceme tímto nijak zpochybňovat péči kojeneckých ústavů, dětských domovů či různých center. Naprostá většina z nich jistě dětem poskytuje péči na velmi dobré úrovni a životní standart dětí je vysoký. Nicméně střídání personálu a personální nedostatečnost (na jednoho pracovníka připadá několik dětí) zkrátka i při sebelepší vůli nemůže nahradit právě péči individuální, která je v náhradní pěstounské péči poskytována.

Dítě se tak nachází v pro něj přirozeném prostředí. RPP pracuje s nejnovějšími vědeckými poznatky. Již dávno přeci nevěříme tomu, že dítě v prvních měsících svého života „nic nevnímá a jenom spí“. Dítě vnímá a to velmi. Učí se tvořit si základní a zároveň ty nejdůležitější vazby pro další život a rodinné prostředí je pro něj bezpochyby přirozenější a vhodnější než kojenecký ústav. Ne každý je schopný a připravený poskytnout maximální zázemí a otevřít své srdce byť jen na krátkou dobu dětem, které se teprve narodily, a přesto už jejich osud není přinejmenším standardní.

Ve smyslu PPPD existuje také jakási „**akutní**“ krátkodobá forma, kdy nastane skutečnost,

že se dítě náhle ocitne bez péče rodičů. Jedná se například o situace, kdy matka samoživitelka musí podstoupit zdravotní zákrok s následnou hospitalizací a není nikdo, kdo by se o dítě postaral, nebo o situaci, kdy rodič odchází do vazby apod. V těchto případech se dá obvykle vytušit časový horizont, na který dítě bude potřebovat zajištění péče. Mnohdy je zbytečné, aby dítě odcházelo do jakéhokoliv druhu kolektivní péče, pokud lze využít PPPD.

Při veškerých těchto formách PPPD je nutná velmi úzká a pečlivá spolupráce mezi sociální pracovníci dítěte, sociální pracovníci pěstounů a sociální pracovníci krajského úřadu (popř. Magistrátu hlavního města Prahy), případně dalších zúčastněných subjektů. Pokud však tato spolupráce funguje, je velká šance na zásadní změnu v životě dítěte bez stabilního zázemí, která ho bezpochyby ovlivní na celý život. A pokud můžeme takovýmto způsobem jeho život ovlivnit, měli bychom hledat to nevhodnější řešení právě pro dítě (Nožičková, 2012).

Tuto kapitolu bychom rádi uzavřeli myšlenkou Matějčka:

„Nebojme se práce na sobě samých“. Je pravda, že vlastní (biologičtí) rodiče mají snazší cestu k porozumění dítěti v jeho individualitě a jedinečnosti. Adoptivní rodiče a ostatní vychovatelé v náhradní rodinné péči se k tomu musí teprve propracovat. Dítě je tajemstvím, které musí teprve odhalovat. Nedočkavost, netrpělivost, dlouhodobé neuspokojení potřeby rodičovství jsou jim v tom spíše překážkou než pomocí. Překypují citem, který musí být regulován a sveden do účelných pracovních kolejí. Musí zkrátka na sobě více pracovat, musí více myslet, více toho prožít (a zřejmě i více trpět) - zato však (a to je nepochybně odměna nad odměny) velkou většinou své rodičovství také do větší hloubky prožijí a více si z něho pro růst své vlastní osobnosti odnášejí“ (Matějček a kol., 1999, s. 93-94).

1.3 Dětský domov – vznik a historický vývoj

„Podíváme-li se krátce do historie, nalezneme poměrně dlouhou tradici ústavních forem péče již od dob Rakouska-Uherska. V předminulém století představovalo vybudování velkých institucí, kde byli „potřební“ soustředěni podle svého hendikepu, vrchol tehdejší moderní péče. Bylo tomu tak ještě i v meziválečném období. Zatímco v zemích na západ od nás se postupně trendy měnily a společnosti se přikláněly k neústavním formám péče, v České republice toto „institucionální období“ nebylo dosud opuštěno, ba ani základním způsobem zpochybněno - ani po listopadu 1989 (Chmelař, Matoušek, Pazlarová, 2008, s. 14).

Pokud bychom chtěli popisovat vznik a historický vývoj dětských domovů podrobně, mohli bychom se tímto tématem zabývat v samostatné vědecké práci. Pro účely našeho

tématu se spokojíme s tím, že v následujících řádcích uvedeme pouze podstatné historické body důležité pro nastínění potřeby vzniku, zaměření postupně se zvyšující četnost těchto institucí.

Z hlediska historického vývoje se podle Matouška (1999) zakládaly první zvláštní útulky pro hendikepované lidi a děti bez rodin až s příchodem křesťanství. Také Matějček zmiňuje, že první zprávy o tzv. **nalezincích** - tedy útulcích pro opuštěné děti jsou z Konstantinopole z roku 335 n. l. Jejich zakladatelé byli většinou vedeni ušlechtilou snahou zachránit dítě od pokoutního obchodu, zneužívání (k žebrání) nebo dokonce před smrtí.

Koncem 18. století, v době osvícenství a v následujících stoletích se nalezince stávaly obecnou potřebou. Evropou se začaly šířit myšlenky Rousseauovy a Pestalozziho, jež byly vkládány do ideových základů nově vznikajících **sirotčinců**. Důraz byl již kladen na řádnou výchovu, zdraví dítěte a jeho užitečnost pro společnost.

V druhé polovině 19. století se začínaly zřizovat okresní sirotčince. Jejich počet byl však stále nedostatečný. Podobná zařízení proto také zakládaly a udržovaly charitativní spolky. Sirotčince soukromé, spolkové i veřejné existovaly u nás dlouho souběžně vedle sebe.

V roce 1931 spravovaly okresy 24 okresních sirotčinců. Instituce **Okresní péče o mládež** začala postupně budovat síť okresních dětských domovů na jiném principu, než byly staré sirotčince. Což měl vyjadřovat i nový název **dětský domov**. Zanedlouho stát spravoval 60 takovýchto zařízení. *Tyto byly určeny k dočasnému, víceméně ozdravnému pobytu opuštěných či ohrožených dětí. Jejich funkce se blížila spíše dnešním diagnostickým ústavům. Kapacita nepřesahovala 20 míst, takže si zachovávaly určitý rodinný ráz* (Matějček, 1999).

Okresní péče o mládež a jiné dobrovolné spolky byly po roce 1948 zrušeny a jejich úkoly a pravomoci převzaly v roce 1949 **národní výbory**. V roce 1950, kdy byla u nás zrušena pěstounská péče, nastalo dlouholeté období tzv. **kolektivní výchovy**, která probíhala právě v zařízeních typu dětského domova. Život zde probíhal v rámci společných ložnic, jídelen, s jednotným výchovným programem. Jak se dovídáme z dokumentu „Vesničky SOS“, světlým okamžikem v tomto období byl bezpochyby unikátní projekt tzv. SOS vesniček. Ne každý ví, že není vymožeností poslední doby, ale objevil se v českých zemích už v 60. letech minulého století. Jednalo se na tu dobu o unikátní projekt rodinné péče o opuštěné děti. V rámci zemí východního bloku byla tehdy Československá republika první zemí, která takovouto myšlenku realizovala. Za tímto ojedinělým projektem stál tehdy námi již často zmiňovaný známý dětský psycholog Zdeněk Matějček a jeho kolega Jiří Dunovský. Projekt SOS dětských vesniček mohl být dnes mnohem dál, kdyby ho komunistický režim v dobách normalizace nezastavil. Prosazovaná péče kolektivní byla opakem péče rodinné. Děti byly

brány z rodin z jakýchkoliv důvodů, i politických a dávány do dětských domovů. Řada psychologů se zabývala otázkou, jak děti prospívají v těchto zařízeních, a bylo zjištěno, že děti strádají z důvodu nedostatku podnětů pro jejich zdravý vývoj. V řadě případů byla prokázána nedostatečná péče a špatné sociální vedení. Zdeněk Matějček s Hermannem Gmeinerem, zakladatelem SOS vesniček v Rakousku, zpracovali studii, která ukázala následky psychické deprivace u dětí, které strávili větší část dětství v ústavní péči.

Z výše uvedeného je zřejmé, že historické uspořádání společnosti vždy významně ovlivnilo i vývoj náhradní rodinné péče. Za největší negativní vliv v této oblasti v českých zemích považujeme výrazně omezující zásahy v době komunismu. Ideové myšlenky této doby dovedly náhradní rodinnou péči k jediné formě - pevně řízené statní instituce, čímž se náhradní rodinná péče posunula dle našeho názoru o několik kroků zpět a v současnosti tento hendikep stále dohání.

1.3.1 Dětské domovy v současnosti

I dnešní dětské domovy jsou stále institucionálními a kolektivními zařízeními, byť zde po roce 1989 proběhla transformace směrem k přebudování prostředí i způsobu výchovy. Děti vyrůstají v současnosti v tzv. **rodinných skupinách**. Původní uspořádání velkých společných ložnic a dalších společenských prostor se přebudovalo na „relativně“ samostatné bytové jednotky, ve kterých je vychováváno maximálně osm dětí. Prostory i systém výchovy má co možná nejvíce suplovat život v rodinném prostředí. Ovšem do jaké míry se toto daří naplnit, je otázkou. I náhradní rodinná péče má probíhat v zájmu zdravého vývoje dítěte a jeho individuálních potřeb. Nicméně časté střídání pedagogického personálu a v mnoha případech také střídání jednotlivých typů zařízení neumožňuje dítěti vytvořit si pevné a trvalé vztahy ve stabilním zázemí. Individuální přístup je zde tedy přinejmenším velmi problematický, ne-li nemožný. V mnoha případech byla u dětí vyrůstajících v ústavní péči prokázána citová deprivace. Proto ani sebelepší transformací institucí nevytvoříme dítěti v dětském domově opravdovou rodinu se všemi jejími aspekty. Přesto ale nadále zůstává vhodnou náhradou v případech, kdy nastane situace, že výchova dítěte je vážně ohrožena nebo narušena.

Rodinnou výchovu a její problematiku v současné době dozoruje systém sociální péče, konkrétně **odbor sociálně-právní ochrany dětí** (dále je **OSPOD**). V jeho kompetenci je dle zákona **359/1999 Sb. (o sociálně-právní ochraně dětí)** mimo jiné zajištění práva dítěte na život, příznivý vývoj, rodičovskou péči a řádnou výchovu. Z různých příčin ovšem nastávají situace, kdy je jedno nebo i více těchto práv dítěti odepřeno nebo není zajišťováno vhodným

způsobem. Pokud se tak děje, je právě úkolem orgánu **OSPOD** tuto situaci odhalit a zahájit příslušné kroky k nápravě. Pomoc, poradenství a ochrana dítěte před sociálně-patologickými jevy je také součástí jeho aktivit, které by měly vést k obnově narušených funkcí rodiny. Pokud však tato opatření nevedou k nápravě nebo rodiče ze závažných důvodů nemohou výchovu dítěte zajistit, je nutné pro něj zajistit náhradní rodinné prostředí. A dítě je tedy na základě tzv. **předběžného opatření**, o kterém rozhoduje soud, umístěno do ústavní péče.

V síti školských zařízení pro ústavní a ochrannou výchovu je právě **dětský domov** jedním ze zařízení, kam jsou děti nejčastěji umísťovány. Naším cílem není detailní popis života v dětském domově. Nicméně je důležité zmínit, že z hlediska legislativy tyto podmínky upravuje ***zákon 109/2002 Sb. (o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivní výchovné péči)***. A předně z něj vycházejí informace, které zde zmíníme.

Do dětského domova jsou zpravidla umísťovány děti ve věku od 3 do 18 let. Může však také poskytovat plné přímé zaopatření zletilé nezaopatřené osobě po ukončení výkonu ústavní výchovy, pokud se například připravuje na budoucí povolání. To však nejdéle do věku 26 let a v takovém případě se konkrétní podmínky sjednávají ve smlouvě mezi nezaopatřenou osobou a dětským domovem. Do dětského domova se rovněž umísťují nezletilé matky spolu s jejich dětmi.

V zařízení tohoto typu je nepřetržitý celoroční provoz. Jak jsme již zmínili, základní organizační jednotkou je **rodinná skupina**. Tu tvoří nejméně šest a nejvíce osm dětí, zpravidla různého věku a pohlaví. Sourozenci se zařazují do jedné rodinné skupiny. Stává se však, že je není možné umístit do stejné rodinné skupiny, a to na základě výchovných, vzdělávacích nebo zdravotních důvodů. V dětském domově lze zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin.

Děti žijící v dětském domově se vzdělávají ve školách a školských zařízeních, které nejsou součástí dětského domova. Dle věku navštěvují běžné mateřské školy, popř. mateřské školy speciální, dále běžné základní školy nebo základní školy praktické a základní školy speciální. Po ukončení základního vzdělávání mohou pokračovat v přípravě na povolání na praktických školách, odborných učilištích, středních odborných učilištích a výjimkou nejsou také střední školy a školy vysoké.

Neboť zde hovoříme o péči v ústavní výchově, tedy institucionální, má dětský domov – jako každá instituce - svůj vnitřní řád tvořený souborem práv, povinností a v případě jejich porušení také sankcí. Upravuje režim a organizaci života v domově, vymezení osobního volna dětí, finanční zajištění péče jako je kapesné či peněžitý příspěvek (věcná pomoc) při odchodu

dítěte z ústavní péče po dosažení plnoletosti. Dále návštěvy rodinných příslušníků a jiných příbuzných v zařízení. Za prokázané porušení vymezených povinností je dítěti uděleno tzv. **výchovné opatření**, mezi které patří např. snížení kapesného, omezení či zákaz trávení volného času mimo dětský domov, případně odňata možnost účastnit se atraktivní činnosti či plánované akce.

Z dosud uvedených informací je patrné, že je dítěti v ústavní péči poskytováno plné zabezpečení v podobě ubytování, stravy, ošacení a finančního zajištění formou osobního kapesného, také dárků v případě narozenin či svátků, nákupu školních pomůcek či náhrady jízdních výdajů apod. Dětský domov zároveň odpovídá za doprovod dítěte do zdravotnických zařízení a v tomto směru mu zajišťuje komplexní péči. O děti je tedy jistě velmi dobře postaráno a je nutno si přiznat, že stejný životní standart nemusí mít ani všechny děti vyrůstající ve svých vlastních rodinách. Nicméně přesto nás napadá, že všeho se dětem v ústavní náhradní péči nedostává. Především je to individuální přístup, určitá volnost a možnost poznávat okolní svět přirozenější formou v rámci svobodného pohybu. Jejich život je svým způsobem neustále organizován a tím tedy i ulehčován ve smyslu samostatnosti. Ta se obvykle projeví jako velmi nedostatečná při odchodu ze zařízení a vstupu do reálného života. V tomto směru mají děti vyrůstající ve vlastní případně náhradní rodině jistě určitou výhodu. Větší samostatnost a připravenost pro život je jedna z mnoha dalších schopností, které si člověk z rodiny přináší a v ústavní péči je naopak složité ji získat.

2 Personální zajištění srovnávaných forem náhradní rodinné péče

Každé dítě obklopuje již od jeho narození někdo dospělý. V ideálním případě jsou to jeho rodiče. Tento okruh se posléze rozšiřuje o další jedince či skupiny lidí, se kterými dítě navazuje a vytváří si další vztahy, neboť to je přirozenou součástí jeho vývoje. Od dospělých se dítě učí všemu. At si to sami “dospělí“ uvědomují více či méně, jsou to oni, kdo dítěti dávají příklad všeho, co později bude považovat za platné a správné. Jejich chování, názory a přístupy utváří dítěti povědomí a vnímání okolního světa. Čili i to, jaké osobnosti vyrostou z dětí, které žijí v ústavní výchově nebo pěstounské péči. Z velké části je to bezpochyby otázka jejich genetických dispozic, ale do jisté míry je mohou ovlivnit i lidé, kteří se v kratším, či delším časovém období podílejí na jejich výchově. Mohou se dotknout pouze minimálně, nebo naopak zanechat nesmazatelnou stopu.

Mluvíme zde o rolích vychovatelů v ústavní péči a také pěstounů, kteří se stávají náhradními rodiči a přijímají děti, které nejsou jejich vlastní, aby jim alespoň částečně vynahradili, čeho se jim nedostalo od jejich rodičů a těch nejbližších.

Napadá nás, že každé prostředí, ve kterém vyrůstají a žijí děti, by mělo být především vřelé, chápající a přijímající. A takovéto prostředí jsou schopni vytvořit především lidé, kteří jsou vřelí, empatičtí a milující.

Nejinak je tomu v prostředí náhradní rodinné péče. I tady spolu fungují děti a dospělí. A jako každý jiný vztah, i tento není vždy bezproblémový, přesto je třeba si uvědomit, že již samotné rozhodnutí stát se vychovatelem či náhradním rodičem dětem, kteří to potřebují, je rozhodnutí jistě často nelehké a náročné, ale především velmi odvážné a lidské.

2.1 Pěstounská péče – osobnost pěstouna

Jaký je člověk, který se rozhodl být pěstounem a co ho vede k tomu, aby se rozhodl přijmout do svého života „cizí“ dítě a věnoval mu své síly, schopnosti, lásku a zázemí? Motivace žadatelů o svěření dítěte do náhradní výchovy je jistě různorodá a pestrá. Je to snaha, ochota a reálná možnost pomoci dětem, které to potřebují. Nebo přesvědčení zájemců, že dětem rozumí, umí to s nimi. Snaha o plnější život, kdy vlastní děti již odrostli, nebo situace nenaplněného rodičovství a touha prožít si rodičovství alespoň psychologicky? Motivy mohou být ale i vnitřní a méně veřejně prezentované. Určitý společenský status, kdy starat se o dítě, resp. „být zaměstnaný“, je společensky uznávaná morální hodnota. Ekonomické

přilepšení - pěstoun je finančně odměňován. Či určitá „sebe prezentace“ u veřejně známějších osob. Může se jednat i o otázku rodinné povinnosti, která se týká pěstounství v rámci příbuzenstva, kdy je na přijetí dítěte vyvíjen určitý společenský tlak. Motivy jsou složité a cesta rozhodování dlouhá. Tím podstatným je však stále skutečnost, že ať je tedy motivace k tomuto kroku jakákoliv, na prvním místě by mělo být samotné dítě a jeho zájmy a schopnost jeho přijetí se vším, co k němu patří (Škoviera, 2007).

Proto nás napadá, jaký způsob hledání a spojení náhradní rodiny s dítětem je tedy vhodný? Dítě pro rodiče, nebo rodiče pro dítě? Děti, pro které se hledá vhodná pěstounská rodina, si obvykle prošly těžkou životní situací, nesou si v sobě často velké zranění, kterému je třeba věnovat zvýšenou pozornost. Jejich potřeby nebyly naplňovány tak, jak by bylo pro jejich zdravý vývoj potřeba. Důležité tedy je dítě dobře poznat a brát ho takové, jaké je - bez předsudků. A provést ho tím úsekem života, ve kterém to potřebují. A k tomu je zapotřebí především lidskost. Ne každé dítě je modrooký blondáček, ne každé dítě je zcela zdravotně v pořádku a ne každé dítě - vhodné pro umístění do náhradní rodinné péče - je v kojeneckém věku. Přesto, že jsou tyto děti umístěny v ústavní péči, mají často vlastní rodiče a také sourozence a to vše je nutno brát v potaz při rozhodování o tak závažném životním kroku, jakým pěstounství bezpochyby je. Schopnost a ochota přijmout a nabídnout pomoc cizímu dítěti znamená často i přijmout jeho vlastní rodinu. A k tomu je jistě zapotřebí velká míra sebereflexe, empatie a tolerance.

Jak jsme již zmínili, k myšlence stát se pěstounem mohou vést různé motivace a důvody, ale je velmi důležité jim rozumět a umět je nahlížet i v průběhu pěstounství. Důležitá je vyrovnaná osobnost pěstouna a ochota v rámci přípravy na tuto roli sdílet i svůj osobní příběh. Uvědomovat si své silné a slabé stránky a pracovat s tématy, které jsou pro něj obtížné a které by mohly přijaté dítě ohrozit. Důležitou roli při rozhodování stát se pěstounem hraje také pohled a přístup blízké rodiny, vlastních dětí a nejbližšího okolí.

V osobnosti pěstouna by se tedy mělo snoubit hned několik velmi důležitých vlastností, které mohou zásadním způsobem ovlivnit kvalitu péče o přijaté děti. Bezpochyby je to schopnost dítěti vytvořit bezpečný domov a disponovat velkou dávkou porozumění a tolerance, protože chování dětí může být často těžko pochopitelné a těžko zvladatelné. S tím jistě souvisí i odolnost a trpělivost. Zároveň nás ale napadá, že důležitý je také smysl pro humor, protože s touto schopností lze často vyřešit i na první pohled vážné situace. Neméně důležitá je flexibilita a již zmíněná ochota k dalšímu vzdělávání a sebe-rozvoji. Protože starost a výchova dítěte je nekončící proces zažívání nejrůznějších situací, na které není možné se nikdy dostatečně připravit (www.amalthea.pardubice.cz).

Nicméně, i když pěstoun disponuje všemi těmito vlastnostmi, neznamená to, že nemůže udělat chybu, nebo o správnosti svých činů a rozhodnutí občas nepochybuje. Podstatné ovšem je, že udělá ten odvážný krok a velké rozhodnutí a samotným pěstounem se stane. Protože každé dítě potřebuje rodiče. Jak píše Zezulová (2012), každé dítě potřebuje minimálně mámu. Opravdovou živou mámu, která peče buchy a je doma tam, kde je doma dítě. Za kterou může přijít, když má problém, která s ním bude prožívat jeho lásky, jeho úspěchy i neúspěchy. A vůbec nevdává, že je ta „druhá“.

2.1.1 Práva a povinnosti pěstouna, podpora a rozvoj pěstounské péče v ČR

Přesto, že je dítě umístěno v pěstounské péči, stále zůstává pod ochranou státu. A s tímto souvisí nutnost zajištění fungujícího systému, který doprovází, podporuje a sleduje výkon pěstounské péče. Ten také určuje práva a povinnosti pečujících osob a osob v evidenci (tj. osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu).

Mezi základní práva pěstouna patří právo na preventivní a poradenskou činnost a také pomoc při zajištění osobní péče o svěřené dítě. Právo zastupovat děti a spravovat jeho věci může pouze v běžných záležitostech. Pěstoun má rovněž právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě nebo děti a to v rozsahu alespoň 14 kalendářních dnů v roce. Jedná se o formu jakési odlehčovací péče, která dává možnost pečujícím osobám „odpočinout si“ od celodenní náročné a vyčerpávající péče o děti, které mají často velmi komplexní specifické potřeby. Slouží tedy především k jejich psychohygieně. Tato respitní péče a pomoc pěstounům však nesmí být v rozporu s potřebami a zájmy svěřených dětí. Vždy je nutno citlivě zvážit, jakou formou a v jakých časových úsecích tuto podporu poskytovat, aby nedošlo k traumatizaci dětí. Pěstoun má rovněž nárok na odměnu za své služby a nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte (www.mpsv.cz).

Hlavní povinností pěstouna je osobně pečovat o dítě a vykonávat přiměřeně práva a povinnosti rodičů. Pěstoun nemá vyživovací povinnost. Mezi významné patří povinnost pěstouna spolupracovat s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, umožnit provádění dohledu nad výkonem pěstounské péče a také si v tomto směru neustále zvyšovat odbornost. Velmi důležitá je povinnost udržování a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami jemu blízkými a umožnění styku s nimi. Podrobněji se práva a povinnosti upravují v rámci **dohody o výkonu pěstounské péče**. A ta by měla také být v souladu s **IPOD (individuální plán ochrany dítěte)** a s rozhodnutím soudu. Naplňování této dohody se sleduje a to minimálně 1x

za 3 měsíce v prvních 6 měsících a poté min.1x za 2 měsíce osobní styk s pečující osobou a svěřenými dětmi. 1x za 6 měsíců se zpracovává písemná zpráva pro příslušný úřad OSPOD (www.mpsv.cz).

Podstatnou součástí spojení života náhradní rodiny s životem dítěte by měla být nejen odborná příprava na jejím začátku, ale také odborná pomoc v průběhu jejich společného soužití. Být pěstounem znamená reflektovat své pěstounství i přijmout podporu odborníků. Jedná se o lékaře, psychology, psychoterapeuty, sociální pracovníky, etopedy, speciální pedagogy apod. Pěstouni jsou dětem nejen náhradními rodiči, ale i zasvěcenými osobami, kteří se orientují v odborných službách a jejich pomoc dokážou při svém pěstounství využívat. Tato spolupráce je nezbytná vzhledem ke specifickým problémům dětí. K tomu přispívá průběžné vzdělávání, které prohlubuje nejen odborné schopnosti a kompetence při výkonu pěstounské péče a jistě také umožňuje lepší připravenost na rozmanité situace, které pěstoun řeší. Proto by měl toto další vzdělávání přijímat jako nedílnou součást svého pěstounství, určitý závazek a povinnost (www.amalthea.pardubice.cz).

Jednou z podpor pěstounů je finanční odměna za jejich péči. Jak jsme již zmínili, právě tato „odměna“ bývá v poslední době často předmětem polemik, zda je její výše adekvátní a není právě ona tou hlavní motivací pro nové pěstounské rodiny. Je však skutečností, že i v dnešní době žije v ústavech příliš mnoho dětí na to, aby bylo nutno se zabývat těmito obavami. Vždyť starat se o děti, které mají spoustu problémů, které si sebou přinesly na svět a které ústavní péče často ještě násobí a prohlubuje, je hodnotná práce. I jiní lidé v jiných profesích dostávají za svou práci peníze. A neznámá to, že by ji automaticky dělali špatně, odbývali ji nebo ji neměli rádi. Každé dítě, které je zahrnuto láskou a porozuměním, má mnohem více šancí vyrůst v člověka, který bude v dospělosti prospěšný společnosti. A proto by tedy mělo být společným zájmem celé společnosti, aby každé dítě vyrůstalo ve funkční rodině (Zezulová, 2012).

2.2 Dětský domov – Osobnost vychovatele v ústavní výchově

Kdo je to „vychovatel“ v zařízení, kde probíhá náhradní výchova? Funkce vychovatele v náhradní institucionální výchově, je velmi složitá. Jeho náplň práce se pohybuje v jakési pohyblivé zóně, neboť je mnoho rolí, které musí v rámci své pracovní pozice zastat.

„Požadavky na odborné kvality mají téměř všechny profese jasné a v podstatě podobné – požadují kvalitní odborné vzdělání a schopnost toto vzdělání uplatňovat při řešení běžných i nových problémů. Požadavky na osobnostní kvality vychovatele jsou natolik vysoké,

že vytvářejí až nereálný model ideálního člověka se samými pozitivními vlastnostmi“ (Škoviera, 2007).

V praxi se skutečně setkáváme hned s několika oblastmi očekávání a požadavků, které jsou na vychovatele v rámci jeho pracovní pozice kladeny. Nejedná se pouze o jeho odbornost a schopnost kvalitně vykonávat výchovnou práci, ale součástí jeho pracovní náplně jsou i další činnosti a kompetence, které dle našeho názoru s jeho posláním až tak nesouvisí. Vyplývají však z větší části z dnešního uspořádání dětských domovů, kdy život a výchova probíhá v rodinných skupinách, které mají co možná nejvíce suplovat život v běžné rodině. Měl by tedy vychovatel nahradit rodiče – být rodičovským modelem? Rodič doma také vaří, uklízí, zabezpečuje chod domácnosti. Od něj by se dítě mělo učit těmito dovednostem. Je tedy otázkou, zda má vychovatel především zabezpečovat denní provoz skupiny.

Jiné očekávání a požadavky má také vedení zařízení. To obvykle požaduje od vychovatele především flexibilní přístup. Má být připraven fungovat v rámci sportovních aktivit, přes ruční práce po ekologickou i sexuální výchovu. Od vaření, úklidu, praní, zahradničení po doprovod dítěte k lékaři, řízení služebního vozidla. Nemalé nároky jsou také v dnešní době kladeny na kvalifikaci a požadované vzdělání. Dnes již vysokoškolského stupně. Míra jeho znalostí je nutná nejen pro výkon samotné práce vychovatele, ale také připravenost poradit a projevit patřičné znalosti např. při přípravě dítěte na vyučování.

Další očekávání od vychovatele mají také rodiče dětí. Tato obvykle souvisí s mírou přijetí faktu, že je jejich dítě umístěno do zařízení ústavní výchovy. Setkáváme se s celou řadou postojů, od apatie a nezájmu, přes „ochranářské postoje a spojení se s dítětem“, až po (pro nás poměrně paradoxní) požadavky kladené na vychovatele.

A neméně důležitý je samotný postoj a očekávání, které má vychovatel od své práce. Vysokoškolsky vzdělaný vychovatel je odborník a v souvislosti s nárůstem podílu dětí s poruchami chování a emocionality v dětské populaci je jistě jeho profesionality potřeba. V rámci náročné pracovní doby a díky převaze nepedagogických činností se však brzy může dostavit pocit nenaplnění odborných ambicí. A příliš velké zastoupení činností podobných těm, které vychovatel provádí i doma, se výrazně zvyšuje psychická vyčerpanost (Škoviera, 2007).

Domníváme se, že vychovatel by měl tedy především řešit výchovné situace, být dítěti nejbližším člověkem, porozumět skupinové dynamice, ale zároveň posilovat identitu jednotlivce. Kvalitní vychovatel má obvykle zájem realizovat své vize. Nechce být pouhým výkonným mechanismem a plnit pouze pokyny a požadavky druhých. Chce využít odborný potenciál, kterým disponuje a dává přednost tvořivým činnostem. A k tomu potřebuje dostatek

prostoru a energii. Pak může být „člověkem na svém místě“ a jeho role v životě dítěte bez vlastního rodinného zázemí bude naplněna.

2.2.1 Práva a povinnosti vychovatele, supervize, ochrana práv dětí

Požadované předpoklady pro výkon profese vychovatele z hlediska legislativy jsou popsány v **zákoně o pedagogických pracovnících č. 563/2004 Sb.** Společně pro všechny pedagogické pracovníky zákon ukládá především způsobilost k právním úkonům, odbornou kvalifikaci pro přímou pedagogickou činnost, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a znalost českého jazyka (§3, (1), písmeno a-e). Kvalifikační předpoklady vychovatele blíže specifikuje §16 tohoto zákona. Ten také dále rozlišuje přímou pedagogickou činnost (přímá práce s klientem) a práce související s přímou pedagogickou činností (tzv. nepřímá práce).

Dalším požadavkem je dle **zákona 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy**, psychická způsobilost. „ *U každého pedagogického pracovníka musí být před vznikem pracovněprávního vztahu zjištěna psychická způsobilost psychologickým vyšetřením*“ (109/2002 Sb., Hlava IV, § 18, odstavec 2). Tento požadavek reaguje a zároveň potvrzuje psychickou náročnost profese a důležitost vykonávání této práce pouze zralou a zdravou osobností. Tento zákon současně stanoví práva a povinnosti vychovatele v ústavní péči (109/2002 Sb., Hlava V, § 26), z čehož vyplývá, že pravomoci a kompetence vychovatele jsou z velké části ovlivněny legislativními podmínkami.

Jak bylo již zmíněno, součástí pracovní náplně vychovatele jsou činnosti, které se spolu s péčí nejen o děti v ústavním zařízení, ale i o děti vlastní tedy násobí. A to je bezpochyby psychicky náročné a vyčerpávající. Nedílnou součástí práce vychovatele by tedy měla být bezpochyby tzv. **supervize**. Jedná se o mezilidskou interakci, jejímž cílem je, aby se supervizor setkával s vychovatelem, ve snaze zlepšit jeho schopnosti účinně pomáhat dětem v ústavní výchově a zvládat často nelehké situace. Supervize je tedy pomoc a podpora pro ty, kteří sami pomáhají a úkolem jedné z osob je usnadňovat rozvoj terapeutické kompetence druhé osoby. Pomáhá „lépe pomáhat“, zachovat si objektivitu, dál profesionálně růst, hledat řešení tam, kde mnohdy zůstáváme v psychologické obraně a místo obtížné domluvy hledáme viníky a sankce.

V pomáhajících profesích, kam práce vychovatele bezpochyby patří, jsou sami vychovatelé nástrojem pomoci. Dětem by měli nabídnout porozumění a pochopení jejich situace. Někdy ale může vychovatel vlivem vlastního vnímání a hodnot vidět situaci klienta zkresleně. Myslí si, že pomáhá, očekává určitý vděk, spolupráci a nechápe, že druhý může

jeho zásah vnímat jako nevyžádanou kontrolu a tudíž se jí bránit. Tento problém se vyskytuje poměrně často. Ti, kteří pracují s lidmi, musí neustále ovládat své emoce, zapomínat na své potřeby a být druhým k dispozici. A při takovéto dlouhodobé zátěži může dojít ke stavu tzv. vyhoření (Burn-out). Najednou je dříve obětavý a laskavý pracovník, fyzicky, společensky i duševně vyčerpán. Pokud zůstává na svém pracovišti, nemá kam odejít, bojí se ztráty zaměstnání, přestává pomáhat a začíná spíše škodit.

Supervize pomáhá očistit se od negativních emocí, porozumět lépe situaci, neřešit konflikty agresí či únikem, ale komunikací vedoucí k hlubšímu dorozumění.

Tématem supervize je například hledání přístupu k problematickému klientovi - dítěti, řešení konfliktu v rodinné skupině apod. (Hawkins, - Shohet, 2004)

Přínosem supervize v problematice prevence rizikového chování může být jakási její případová forma, kdy má vychovatel možnost sdílet s kolegy a supervizorem konkrétní případy ze své praxe. Což může být velmi přínosné v pochopení mnoha situací a nahlédnutí na problém očima druhého člověka.

Dosud jsme se zabývaly právy a povinnostmi vychovatele v ústavní péči a také pěstounů. Ale hlavním elementem, kterého se celá naše problematika týká, je především samotné dítě. Každý člověk má svoje nezadatelná lidská práva a nejinak je tomu u dětí.

Z historického hlediska bylo do 20. století na děti nahlíženo jako na osoby podřízené dospělým. Dětství bylo chápáno jako krátká vývojová etapa před dospělostí. Během 20. století však již bylo uzavřeno mnoho smluv, které se přímo či nepřímo týkaly dětí. Prvním uceleným dokumentem byla **Deklarace práv dítěte**, přijata Společností národů v roce 1924. Na ni navazovala a tuto rozšiřovala **Deklarace o právech dítěte** (1959). Vycházela z předpokladu, že tělesná a duševní nezralost dítěte a neschopnost vést nezávislý život vyžaduje zvláštní záruky, péči a právní ochranu. Přelomovou událostí byl také vznik **Dětského fondu UNICEF** v roce 1946 (Práva dítěte, 1999).

Mezníkem ve vývoji mezinárodní spolupráce a ochrany práv dětí se stala „**Úmluva o právech dětí**“. Jedná se o nejrozsáhleji ratifikovanou smlouvu o lidských právech v dějinách. Úmluva je klíčovým dokumentem v systému mezinárodněprávní ochrany dítěte a je tedy nedílnou součástí celého komplexu mezinárodní ochrany lidských práv. Úmluva o právech dítěte vychází ze čtyř principů:

➤ Právo na život, přežití a rozvoj dítěte – zaručuje zachování života dítěte a uspokojování jeho základních potřeb (právo na přiměřenou životní úroveň, bydlení, výživu, zdravotní péči atd.) Dítě má mít právo se rozvíjet, vzdělávat a mít volný čas na hru a zábavu, ale také zaručenou svobodu myšlení, vyznání a volný přístup k informacím.

➤ Zákaz diskriminace – všechny děti jsou si rovny bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, národnostní, etnický nebo sociální původ, majetek, tělesnou nebo duševní nezpůsobilost a jiné postavení dítěte, jeho rodičů nebo zákonných zástupců. Stejně tak znamená rovnost příležitostí, týká se dívek i chlapců, uprchlických dětí, dětí cizinců, dětí národnostních i etnických menšin, Rovněž handicapované děti mají mít rovné šance a právo těšit se z přiměřené životní úrovně.

➤ Nejlepší zájem dítěte – právo na ochranu před násilím, vykořisťováním, zanedbáváním a všemožným zneužíváním. Je třeba zajistit, že se při jakékoliv činnosti týkající se dětí, bude přihlížet k jejich nejlepším zájmům.

➤ Názor dítěte – právo participovat/účastnit se. Dítě se může vyjádřit ke všem, co se ho týká, zveřejnit svůj názor na dění kolem sebe a mít slovo v záležitostech, které se týkají jeho osoby. A těmto názorům musí být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.

Jakýmsi neformálním principem je zachování rovnováhy mezi dítětem a jeho rodinou nebo jinými osobami, kterým je svěřeno do péče (Práva dítěte, 1999).

Stejně tak se v tomto dokumentu hovoří o dětech bez rodinného zázemí. *„Dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem“* (Úmluva o právech dítěte, článek 20).

I v České republice je dítě společně s mladistvým předmětem zvláštní ochrany. Tato ochrana je primárně upravena zákonem 359/1999 Sb. o **sociálně právní ochraně dětí** a tou se rozumí ochrana práva dítěte na zdravý vývoj, řádnou výchovu a ochranu svých práv. A to v případě, že vlastní rodina není schopna toto dítěti zajistit. Ochrana je také garantována **Listinou základních práv a svobod**, konkrétně čl. 32. odst. 1. Podpora rodiny a mládeže je rovněž zajišťována v oblasti trestněprávní. **Trestní zákoník č.40/2009 Sb.**, ve znění zákona č. 306/2009 Sb., který nabyl účinnosti 1. 1. 2010, řeší v řadě svých ustanovení potřebu účinné trestněprávní ochrany dětí a mládeže.

3 Souběžné působení různých forem náhradní rodinné péče v České republice

V případě, že jakýmkoliv způsobem selhává vlastní rodinné prostředí dítěte, řeší se taková situace hledáním vhodné varianty náhradní péče. V současné době je stále velmi často dítě umístěno nejprve do ústavní péče. Existují ovšem také další formy náhradní rodinné péče. Patří zde:

- **svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče**
- **pěstounská péče**
- **pěstounská péče na přechodnou dobu**
- **poručenství (s osobní péčí)**
- **osvojení**

V současné době je cílem státu snaha umístit dítě, které z jakýchkoliv důvodů nemůže vyrůstat ve vlastní rodině, do prostředí, které rodinu co nejvíce připomíná. A tím je bezpochyby pěstounská péče. Tato by měla mít přednost před péčí nerodinnou, tedy zajišťovanou v ústavech nebo jiných zařízeních ústavního typu. Stejně tak by měla být více využívána **pěstounská péče na přechodnou dobu** (dále jen PPPD) a také **raná pěstounská péče** (dále jen RPP). O pěstounské péči může soud rozhodnout i jen na dobu určitou, po kterou zpravidla trvá překážka bránící rodičům v osobní péči o dítě. Může se jednat například o situaci, kdy je rodič – samoživitel hospitalizován v lékařském zařízení, apod. (Děti potřebují rodinu, 2008)

Tyto formy a varianty pěstounské péče jsou tedy jistě vhodným řešením, jak řešit nastalé krize v rodině a do budoucna co nejvíce omezit umístování dětí do ústavní péče. Uvědomujeme si, že vzhledem k současnému reálnému stavu, kdy je kapacita většiny dětských domovů stále naplněna, nebude určitá transformace těchto zařízení jednoduchá a jistě bude ještě nějaký čas trvat, než se situace zásadně změní. Nicméně bude nutným krokem a to i na základě zahraničních zkušeností, zavést na jejich místě nový typ služeb. Může se jednat například o služby denního centra, azyl pro matky s dětmi apod. Zásadním krokem a změnou tedy bude především snaha, vytvořit rodině takovou podporu řešení jejich problémové situace, aby bylo možno na prvním místě vrátit dítě zpět do jeho biologického prostředí. K tomu jistě přispěje i další rozvoj terénních služeb a ambulantních služeb pro ohrožené rodiny, jako prevence odebírání dětí z rodin (Děti potřebují rodinu, 2008).

3.1 Informovanost a povědomí veřejnosti o ústavní výchově

Přestože má ústavní výchova v naší historii poměrně dlouhou tradici a z historického hlediska byly dokonce období, kdy byla v českých zemích jedinou variantou náhradní péče, přesto je povědomí veřejnosti o životě dětí v ústavech velmi omezené. Pokud už se o tuto problematiku veřejnost zajímá, vnímá život za zdmi dětských domovů poměrně zkresleně, jak z hlediska materiálního zabezpečení, tak i klientely. Pokud se někdo blíže zajímá a má snahu pomoci, obvykle se jedná o pomoc materiální. Je mnoho nadací a projektů, které finančně podporují děti z dětských domovů. Nicméně to hlavní, co těmto dětem chybí, jsou blízké vztahy, na které se mohou spolehnout a budou tady za všech okolností.

Proto tedy v poslední době dochází ke změnám v koncepci některých nadací, které své aktivity nyní více zaměřují na posílení prevence, čímž rozumíme především práci s ohroženou biologickou rodinou a její sanaci (tj. poskytování poradenství, asistence, terénních a jiných služeb a to s jediným cílem – zabránit nežádoucímu odebrání dítěte z rodinného prostředí do ústavní výchovy.) Dále také financování vzdělávání, podpory a terapie pro pěstounské rodiny a také přípravu sociálně hendikepovaných dětí ze zařízení ústavní výchovy k intenzivní přípravě na budoucí samostatný život (www.nadaceterozymaxove.cz).

3.2 Informovanost a povědomí veřejnosti o pěstounské péči v ČR

V této oblasti je situace v dnešní době o poznání lepší. Spolu s úpravami podmínek pěstounské péče v posledních letech je této problematice věnováno mnohem více pozornosti v médiích a také prostřednictvím dostupných informačních prostředků. Za mnohé jmenujme například celorepublikovou kampaň „Hledáme rodiče“, nadačního fondu J&T (www.hledamerodiče.cz). Pochopitelně ne každý člověk potřebuje maximum informací o této problematice. Obvykle se lidé o ni začínají zajímat až ve chvíli, kdy se nějak osobně začne dotýkat jich samotných. Pro získání podrobnějších informací existuje dnes již mnoho organizací, které se problematikou náhradní rodinné péče zabývají. Tyto nabízejí mnoho podrobných informací a odpovědí na otázky týkající se pěstounské péče. Za mnohé jmenujme například organizace Natama (www.natama.cz) nebo Amalthea (www.amalthea.pardubice.cz). Formou dostupných webových stran těchto organizací lze získat řadu kontaktů a podporu při řešení nejrůznějších situací v rámci pěstounské péče. Mezi další patří například www.nahradnirodina.cz, www.pestounskerodiny.cz atd.

4 Problematika náhradní rodinné péče v zahraničí

Pokud bychom se měli inspirovat systémem náhradní rodinné péče v zahraničí, je pochopitelné, že ne vše co funguje v jiné zemi, lze realizovat v našich podmínkách a v rámci našeho právního systému. Nicméně jsou zde jistě společné znaky, které se objevují v rámci fungující náhradní rodinné péče v ostatních zemích a z těchto je tedy možno vycházet a vnímat je jako fungující a prověřené kroky.

V sousedním **Rakousku** byl v roce 1989 vydán *Zákon o blahu dětí*, který ukládá všem federálním státům vytvořit plány rozvoje péče a ochrany dětí. Na úrovni všech krajů jsou tedy zajišťovány veškeré služby pro rodinu, jejich financování a koordinování. Za tyto odpovídá příslušný krajský odbor na ochranu dítěte a veškeré služby poskytují neziskové organizace financované státem. Zákon o blahu dětí zdůrazňuje, že: „*Primární odpovědností při zajištění blaha dětí je posilování výchovných schopností rodiny*“ (Děti potřebují rodinu, 2008, s. 42).

Odbor ochrany dětí má tedy klíčovou roli v poskytování sociálních služeb dětem a jejich rodinám. Rozhoduje o nejlepším zájmu dítěte, monitoruje a kontroluje poskytování těchto služeb v kraji ve spolupráci s federální vládou. V případě, že nastane situace, kdy je nutno dítě umístit mimo vlastní rodinu, dělí se systém na **služby podporující rodinu** a **služby nahrazující rodinu**.

Mezi služby podporující rodinu patří **krizová intervenční centra**, která umožňují krátkodobý pobyt dětí a provádějí diagnostiku a individuální plánování. Dále například **rodinné komunitní jednotky pro krátkodobý pobyt**. Jedná se o byty v běžných domech, v nichž žije za pomoci 2-3 vychovatelů cca 5 dětí různého věku. V těchto zařízeních jsou děti umísťovány krátkodobě, s cílem vrátit je zpět do rodiny. Po celou dobu jejich pobytu probíhá intenzivní spolupráce rodičů, odboru ochrany dítěte, soudu a pracovníků zařízení na vytvoření a realizaci *individuálního plánu péče o dítě*. Tento zahrnuje podrobné mapování potřeb dítěte v oblasti fyzického, psychického a emocionálního vývoje, zdravotního stavu, rodinné historie, sociálních vztahů a vzdělávacích potřeb. V průběhu celého procesu musí být brán zřetel na názor dítěte.

Služby nahrazující rodinu jsou využívány v situacích, kdy je malá šance na návrat dítěte do vlastní rodiny. Dlouhodobě může být dítě umístěno do péče příbuzných, do profesionální pěstounské rodiny, do rodinné komunitní jednotky pro dlouhodobý pobyt nebo do adopce. Při rozhodování o tom, jakého typu dlouhodobé péče bude dítě umístěno, je opět kladen důraz na názor dítěte a nutnost zachování kontaktu dítěte s jeho biologickou rodinou (Děti potřebují rodinu, 2008).

Z našeho pohledu mají také dlouholetou zkušenost a propracovaný systém náhradní rodinné péče ve **Velké Británii**. Pěstounské péči je zde během posledních 20 let věnována velká pozornost a dnes existuje v rozmanitých podobách. Tyto formy jsou využívány pro nejrůznější situace. Může se jednat o případ náhlé nouze, překlenutí období při jednání o dalším osudu dítěte, poskytnutí dlouhodobějšího pobytu či za účelem diagnostiky. Služby sociální péče o děti a vzdělávání zde spadají do působnosti Ministerstva školství. Všechny služby z oblastí sociální péče, zdravotnictví a vzdělávání spolupracují na tom, aby poskytly dětem a jejich rodinám komplexní podporu (Bubleová a kol., 2002).

Toto uvádíme na příkladu zkušeností se systémem pěstounské péče a nabídce těchto služeb v rámci jednoho z největších měst Spojeného království – Sheffieldu. Služby pro děti a mladé lidi, služby sociální péče nebo služby pro děti umístěné do péče, zde zajišťuje městská samospráva krajského úřadu (*Local Authority*). Jedná se o služby pro děti, o které z různých důvodů nemůže být pečováno jejich biologickými rodiči, tudíž rodičovskou zodpovědnost vůči nim sdílí s rodiči místní samospráva. Pokud jsou děti umístěny do péče (nejčastěji se jedná o pěstounskou péči nebo malé pobytové služby), městská samospráva za ně přebírá odpovědnost. Konkrétně město Sheffield má tzv. **dozorčí radu pro otázky rodičovství** (*Corporate Parenting Panel*), která dohlíží na práci města v oblasti péče o děti a zajišťuje, aby byly jejich individuální potřeby na prvním místě. Pro jejich naplnění je poskytována celá řada různých forem pěstounské péče a dalších sociálních služeb (Sheffield City Council, 2014).

Mezi typy pěstounské péče ve Velké Británii patří:

- **Krátkodobá a střednědobá péče** - péče po určité časové období, dokud se s rodinou dětí řeší uspořádání dlouhodobé péče. Úlohou krátko a střednědobých pěstounů je poskytnout dětem období stability a bezpečí, psychickou podporu a pocit důvěry.
- **Dlouhodobá pěstounská péče** - pro děti (zejména staršího věku), které nemohou žít doma se svými rodiči, ale přesto s nimi udržují úzký kontakt a vztahy. V tomto případě je tento typ pěstounské péče často vhodnější než osvojení.
- **Pěstounská péče pro teenagery** – forma pěstounské péče, zaměřená na práci s mladými lidmi v pubertě a adolescenci. Pěstouni pomáhají vybudovat pozitivní vztah založený na důvěře a také připravují děti na dospělost.
- **Pěstounská péče pro rodiče s dětmi** – opět specializovaní pěstouni, kteří pracují s mladými lidmi, kteří mají již vlastní děti. Cílem je podpořit a naučit se dobře pečovat o vlastní rodinu. Mohou se také podílet na vyhodnocování schopnosti

těchto mladých rodičů se o dítě dlouhodobě samostatně postarat.

- **Respitní péče** – je forma odlehčovací péče, která nabízí vysoce zatíženým rodičům a někdy i dětem, období odpočinku od stále trvající péče. Poskytuje se pravidelně na jednotlivé dny, víkendy nebo na celý týden. Vyžívá se hlavně pro umístění dětí s poruchami učení, různým tělesným postižením či dospívajícím, kteří mají časté konflikty se svou rodinou.
- **Soukromá pěstounská péče** – od zákonného pěstounství se liší tím, že rodiče dítěte souhlasí s výběrem pěstounů nebo je samo vyhledávají a následně jim vyplácí příspěvek. Jsou ovšem povinni zamýšlené umístění dítěte oznámit příslušným sociálním orgánům, což umožňuje sociálním pracovníkům prošetřit vhodnost pěstounského domova. Tato forma však nebývá častá a vykazuje mnoho problémů (Bubleová a kol., 2002).

Velmi důležitou součástí všech forem pěstounské péče je pravidelné **přehodnocování péče** všech takto umístěných dětí. Jedná se o setkání, které řídí nezávislý pracovník přehodnocování a jehož cílem je ověření, zda individuální plány péče vytvořené pro dítě či mladého člověka dobře fungují. Děje se tak jednou za 6 měsíců. V rámci těchto setkání jsou děti plně zapojovány a mají možnost vyslovit své názory (9 z 10 ohrožených dětí vyrůstá v Británii v náhradních rodinách, 2013).

Pro děti umístěné v pěstounské péči a pod dohledem samosprávy fungují také další služby, které tvoří komplexní ucelený systém péče. Patří mezi ně poskytování poradenství pro učitele, sociální pracovníky a pěstouny, aby bylo zajištěno naplňování vzdělávacích potřeb dítěte. Tímto se zabývá team zaměřený na podporu vzdělávání dětí umístěných do péče. (*Looked After Children Education Support Team - LACES*)

Malý tým odborníků z oblasti zdravotnictví, školství a sociální péče pracuje na naplňování potřeb v oblasti duševního zdraví u dětí umístěných do péče místní samosprávy. (*Multi-Agency Psychological Support Team - MAPS*)

Město Sheffield dále poskytuje služby zaměřená na zabezpečení blaha dítěte (*Safeguarding Children Services*). Což znamená:

- Ochrana dětí před špatným zacházením
- Zajištění nenarušeného rozvoje dítěte a jeho zdraví
- Zajištění bezpečného prostředí, které poskytuje účinnou péči
- Pomoc pro vytvoření reálných šancí pro úspěšný vstup do života

Mezi významné patří také vzdělávací služby. Dětská centra *Sure Start* poskytují

integrované služby a informace pro děti do 5 let a jejich rodiny. Za zajištění provozu těchto center je zodpovědná místní samospráva, v jejíž kompetenci je plánování a rozvoj těchto zařízení, aby byly naplněny potřeby místní komunity. Dětská centra nabízí mimo jiné: integrované a vzdělávací služby, zdravotnické služby pro rodiny s dětmi, poradenství v oblasti rodičovství a také přístup ke specializovaným službám. Dále podporu rodičů v nalezení práce a možnosti rekvalifikace. A také otevřená setkání a skupiny pro rodiče a děti. V současné době je ve Velké Británii přibližně 3600 dětských center. V Sheffieldu je jich 36. Právě tyto služby hrají zásadní roli v rámci systému péče o ohrožené děti ve Velké Británii, neboť mají status prevence předcházení situacím, kdy by se dítě mohlo ocitnout mimo vlastní rodinu. A právě na samotnou prevenci je zde kladen velký důraz.

Pochopitelně i zde existují zařízení stejného typu, jako jsou dětské domovy v České republice (*Residential Home*). Některé děti, především teenageři, nemohou nebo nechtějí být umístěni do některé z forem pěstounské péče a v těchto případech je tedy obvykle jako poslední možnost zvolena ústavní péče. Může se jednat o krátkodobé i dlouhodobé umístění. Například okres města Sheffield provozuje 5 dětských domovů. Jeho cílem je snížit stigmatizaci dětí a proto jsou tato zařízení situována do obytných čtvrtí, blízko lokálních služeb a mají podobu běžných rodinných domů. Stejně tak kapacita a zastoupení výchovných pracovníků těchto zařízení je zcela odlišné od systému v České republice. Obvykle v jednom domě žije maximálně 5 dětí a o ty se starají 3 vychovatelé. Dva jsou obvykle přítomní a jeden je k dispozici v případě potřeby na telefonu.

Situaci, kdy je dítě umístěno do ústavního zařízení, však předchází velmi zásadní proces podpory samotné rodině a hledání řešení jejich problémů, aby se mohlo dítě vrátit zpět do svého prostředí. Pokud se to však přes veškeré snahy nepodaří, přichází na řadu hledání vhodné formy pěstounské péče, která by vlastní rodinné prostředí co nejvíce nahradila. Pro samotné pěstouny je zde k dispozici velmi podpůrný systém služeb, kam se mohou v případě problémů obracet a také se dále vzdělávat, což je povinnou součástí jejich role. Mohou například využívat zařízení odlehčovacích služeb, které fungují jako prevence proti rozpadu rodiny, pokud se například rodiče starají o dítě s postižením a také jako forma ulehčení v rámci péče o přijaté děti, které mají často velmi specifické potřeby (Jak se žije pěstounům ve Velké Británii, 2013).

V rámci novely zákona 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí (platnost od 1. 1. 2013) a také spolu s novým občanským zákoníkem (platnost od 1. 1. 2014) došlo k několika podstatným změnám v systému pěstounské péče v České republice. Pomineme-li změny ve výši dávek za výkon pěstounské péče, mezi zásadní změny patří především právo

na zprostředkování psychologické, terapeutické či jiné odborné pomoci. A také povinnost podporovat a umožnit kontakt s osobami blízkými dítěti. Neméně důležité jsou úpravy v rámci pěstounské péče na přechodnou dobu, která není novinkou, ale které umožňují její lepší fungování v praxi. Domníváme se, že právě tyto jmenované změny v rámci pěstounské péče v České republice jsou velmi podobné fungujícímu systému této formy náhradní rodinné péče ve Velké Británii a věříme, že budou i přínosem v naší zemi.

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Stanovení cíle výzkumu a výzkumných otázek

Cílem práce je srovnání dvou forem náhradní rodinné péče, ústavní péče (a to prostřednictvím „dětského domova“) a pěstounské péče.

Hlavním cílem autora je pomocí odpovědí respondentů pocházejících z obou porovnávaných typů náhradní rodinné péče na otázky, poukázat na odlišnosti těchto výchovných prostředí a zkoumat správnost současného trendu náhradní rodinné péče směřovat ji do pěstounských rodin.

Dílčími cíli kvalitativního výzkumu této bakalářské práce je:

- 1) Zjistit, jak pevný je vztah vychovávající – vychovávaný v dané formě náhradní rodinné péče.
- 2) Zjistit, jaké je výchovné prostředí dané formy náhradní rodinné péče.
- 3) Zjistit zda to, že je respondent součástí systému náhradní rodinné péče, nějak ovlivňuje jeho společenský status.

Výzkumné otázky

- I. Jak pevný je vztah vychovávající- vychovávaný v dané formě náhradní rodinné péče?
- II. Je prostředí dané formy náhradní rodinné péče podobné prostředí rodiny?
- III. Jakým způsobem reaguje okolí respondentů na fakt, že jsou součástí dané formy náhradní rodinné péče?

6 Metody výzkumu

Při výběru metod jsme mimo teoretické analýzy zkoumaného problému zvažovali také skladbu výzkumného souboru a formy zpracování získaných dat s přihlédnutím k našim reálným možnostem. S ohledem na tyto skutečnosti jsme zvolili následující metodu. Pro výzkumné šetření byl jako metoda získávání dat použit rozhovor - polostrukturované individuální interview.

Základem **polostrukturovaného rozhovoru** je „tzv. jádro interview, tj. minimum témat a otázek, které má tazatel za povinnost probrat. Na toto jádro se pak nabaluje množství různých doplňujících témat a otázek (Miovský, 2006, s. 160)“. Výhodu spatřujeme v možnosti zaměřovat pořadí, v jakém se jednotlivým okruhům tazatel věnuje a dle potřeby a možností toto pořadí upravuje tak, aby bylo dosaženo maximální výtěžnosti interview. Při polostrukturovaném interview je také možné pokládat další doplňující otázky a požádat tak respondenta o upřesnění a vysvětlení jeho odpovědi. Je možno si tak ověřit, že tazatel odpověď tázaného správně pochopil.

Jako metody analýzy dat jsme zvolili: otevřené kódování, tematické kódování a metodu prostého výčtu.

Tematické kódování začíná otevřeným kódováním veškerého materiálu. **Otevřené kódování** je „přiřazování klíčových slov či symbolů k částem textu tak, aby byla umožněna snadnější a rychlejší práce s těmito částmi a bylo možné prostřednictvím kódů kdykoli snadno pracovat s většími významovými celky (Miovský, 2006, s. 219)“.

Pod pojmem **tematické kódování** rozumíme operace, pomocí nichž jsou zjištěné údaje analyzovány. Kódování obecně pomáhá data popsat. Významné jednotky jsou složeny z pojmů, které označují jednotlivé události (jevy, pocity, soudy atd.) Kódování je tedy ústředním bodem analýzy. Nejdříve přiřazujeme kódy k jednotlivým úsekům textu a poté shlukujeme kódy do smysluplných skupin podle tématu. Můžeme využít i metodu poznámkování, která je podpůrnou metodou pro zpracování delších textů slouží k jejich zpřehlednění (Miovský, 2006).

Prostřednictvím **metody prostého výčtu** vyjadřujeme „vlastnost určitého jevu, která se týká např. toho, jak často se daný jev vyskytl či v jakém poměru výskytu byl k jinému jevu (Miovský, 2006, s. 222)“. Tuto metodu využíváme v naší práci pro účel porovnání dvou forem náhradní rodinné péče, kdy tematické kódy dále třídíme podle příslušnosti respondenta k jedné nebo druhé formě náhradní rodinné péče.

7 Respondenti výzkumu

Interview bylo provedeno s celkem 8 respondenty. Po 4 respondentech z každé ze dvou srovnávaných forem náhradní rodinné péče. Konkrétně muž-vychovatel, žena-vychovatelka a děti-klienti z prostředí dětského domova a stejně tak muž-pěstoun, žena-pěstounka a dvě děti umístěné do pěstounské péče. Respondenti pro interview byli záměrně vybráni s cílem obsáhnout všechny tři základní elementy výchovného prostředí, které obvykle tvoří rodinu. Tedy muž-otec, žena-matka a dítě/děti. Domníváme se, že na základě tohoto výběru dosáhneme větší objektivitu a efektivnosti.

Zástupci respondentů-vychovatelů byli zvoleni ze dvou ústavních zařízení. Zástupkyně pěstounské péče-žena, byla vybrána na základě dlouholeté zkušenosti s touto rolí, která se pro pěstounství rozhodla v rámci pomoci blízké osobě. Naproti tomu muž-také zkušený pěstoun, prošel spolu s rodinnými příslušníky procesem výběru a hledání vhodných dětí. Respondenti z řad dětí z ústavní péče byli vybráni na základě doporučení již zmiňovaných respondentů-vychovatelů. A zástupci dětí z pěstounské péče jsou dětmi vybraných pěstounských rodičů. Jednotliví respondenti byli kontaktováni na základě osobního setkání nebo oslovení formou emailové korespondence, kdy jim byl vysvětlen důvod a obsah interview.

Co se týče dospělých respondentů, není dle našeho pohledu nutné uvádět bližší kazuistické informace kromě toho, že se jednalo o osoby s delší výchovnou praxí. Co se týče respondentů-děti, cítíme určitou povinnost uvést alespoň základní historii konkrétního průběhu jejich náhradní rodinné péče. Za pěstounskou péči bylo interview provedeno se dvěma účastníky, chlapcem a dívkou:

Chlapec Antonín (13let) žije v pěstounské péči od jednoho roku života. Krátce po narození byl soudně odebrán biologické matce z důvodu její vážné nemoci (diagnóza schizofrenie), neschopnosti plně se o dítě postarat a umístěn do kojeneckého ústavu. Blízká přítelkyně matky vyslechla její časté prosby o návštěvu dítěte, po kterém se jí velmi stýskalo, ale neměla dostatek finančních prostředků. Pěstounka paní Blanka (49let) tedy společně se svými dětmi a biologickou matkou navštěvovali chlapce pravidelně v průběhu jednoho roku. Postupně se mezi nimi vytvořil blízký vztah. Se souhlasem rodinných příslušníků požádala o svěření chlapce do pěstounské péče. Tato forma náhradní rodinné péče byla vhodná pro dítě především pro možnost zachování úzkých vztahů s biologickou matkou, která nechtěla ztratit svá rodičovská práva. Chlapec žije v současné době v pěstounské péči dvanáctý rok a díky velmi vstřícnému přístupu pěstounských rodičů udržuje zároveň velmi blízký vztah s matkou.

Dívka Jana (14 let) žije v pěstounské péči od necelých 5 let, čili devátý rok. Do rodiny přišla z dětského domova, kam byla ve třech letech přemístěna z kojeneckého ústavu a kde již žili tři její sourozenci. Děti byly odebrány z rodiny z důvodu velmi nevyhovujících sociálních podmínek a nedostatečné péče ze strany rodičů. Pro zmíněnou pěstounskou rodinu byla vhodným dítětem pro přijetí a spolu se sestrou byla tedy umístěna do této formy náhradní rodinné péče. Samotné pěstounské péči předcházela víkendová setkání, kdy si Janu i její sestru brala pěstounská rodina na návštěvu. Další starší sourozence si rodiny bere na návštěvy, aby byly děti v kontaktu. Jana je ve své náhradní rodině spokojená, ve škole má dobré výsledky a ve volném čase se věnuje kreslení a tanci. S biologickými rodiči udržuje příležitostný kontakt.

Stejně tak bylo interview provedeno se dvěma respondenty z řad dětských klientů ústavní péče, opět se jednalo o chlapce a dívku:

Chlapec Tomáš (10let) žije v dětském domově od svých 5let, kam byl přemístěn spolu s bratrem z dětského domova pro děti mladšího věku. V ústavní péči tedy dosud strávil celkem 7 let života. Na vlastní rodinné prostředí si příliš nevzpomíná, důvody pro odebrání chlapce byly nevyhovující sociální podmínky a také násilné ataky ze strany otce vůči oběma bratrům. Oba rodiče byli zbaveni rodičovských práv a s chlapcem nejsou v žádném kontaktu. V dětském domově má často výchovné problémy a stejně tak ve škole. Byl již také hospitalizován na dětském psychiatrickém oddělení.

Dívka Lucie 15let, je v dětském domově v současné době 2 roky. Důvody pro její odebrání z rodinného prostředí byly především záškoláctví, konzumace alkoholu a pozdní příchody domů. Lucie žila v domácnosti pouze s otcem, který tyto rostoucí problémy postupně přestal zvládat. Matka žije na ubytovně, s dívkou se stýká příležitostně. Lucie je velmi inteligentní dívka, v současné době navštěvuje osmý ročník základní školy. Má velmi dobré školní výsledky. S otcem se stýká pravidelně, především v rámci víkendových a prázdninových návštěv. Stejně tak otec ji často navštěvuje v dětském domově.

8 Analýza a interpretace získaných dat

Cílem výzkumného šetření, jak jsme již zmínili, bylo srovnání dvou forem náhradní rodinné péče. Pro toto srovnání bylo vybráno několik základních témat, ke kterým jsme směřovali otázky interview. Základní otázky rozhovoru byly tedy formulovány tak, abychom mohli na základě rozboru a výčtu odpovědí na ně, popsat dvě porovnávaná výchovná prostředí a poukázat na jejich rozdíly.

8.1 Analýza získaných dat

Pro zpracování dat jsme použili následující postup. Rozhovory s jednotlivými respondenty jsme zachytili pomocí diktafonu, rozhovory jsme následně přepsali do písemné podoby. Pro čtenáře podstatné části jednotlivých rozhovorů uvádíme v přílohách, viz přílohy č. 5-12.

Pro následnou analýzu dat jsme použili otevřeného kódování. Kódy jsme dále třídili do kategorií. Kódy týkající se stejného tématu jsme vzájemně porovnali podle příslušnosti respondenta k dané formě náhradní rodinné péče.

Interview s Blankou, pěstounkou

Otevřené kódování

1. kategorie- **Rodina**- máma, táta, dítě, prostě zázemí
2. kategorie- **Rodičovský vztah** – dítě si hledá takový vztah instinktivně; pokud cítí ze strany pěstouna“bezvýhradnou“ (a to bych zdůraznila) lásku, nemá žádný problém si k němu takový vztah vybudovat; časem jsme já i moje děti zjistili, že se nám stýská; řešila bych situaci stejně u všech „svých“ dětí; mám k němu vybudovaný hezký vztah
3. kategorie- **Biologický rodič**- nevýhoda- problém biologických rodičů a to ve všech směrech; cítím jakýsi neidentifikovatelný rozdíl mezi vlastním dítětem a tím v pěstounské péči; vnímám, že je v něm někdo jiný, jiné vlastnosti, cítím tam jiné rodiče;
4. kategorie- **Motivace k pěstounství**- možnost pomoci dětem; nová šance pro dítě; neplánovala jsem to, přišlo to samo jako určité řízení osudu; pomoc kamarádce i dítěti; váhala jsem, zda do pěstounské péče jít, jestli budu připravená vše řešit a budu si vědět rady
5. kategorie- **Přínos pěstounství**- pro mé vlastní děti to byla dobrá zkušenost; všichni měli všichni tendenci " chránit a bránit "; možnost srovnání pro vlastní děti, že ne každý má to štěstí vyrůstat ve vlastní rodině; srovnávání s vlastními dětmi považuji za velmi zajímavé

a obohacující

6. kategorie- **Povinnosti pěstouna**- tak jako všechny své ostatní povinnosti; uvědomuji si nějak důležitost celé věci v širším měřítku, ale nic víc.

7. kategorie- **Práva a kompetence pěstouna**- výhoda u PP je taky možnost jejího ukončení v případě zásadních problémů; obdobná jako rodičovská práva

8. kategorie- **Přirozené výchovné prostředí** – předpokládám, že bych situaci řešila nějak standardně, nemyslím, že jinak, než u vlastních dětí;

9. kategorie- **Finanční podpora státu**- Finanční podpora po celou dobu, co se starám o dítě; výhodu vidím v podpoře, kterou zde garantuje stát

10. kategorie- **Odborná podpora vychovávajícího**- mám taky dobrou zkušenost se spoluprací s neziskovými organizacemi; možnost využít služby neziskové organizace v našem městě a taky odborné služby; nově existuje i možnost odpočinku 14 dní v roce, je možné ji využívat v rámci jednodenních či vícedenních akcí pro pěstounské dítě, kdy je o něj postaráno

11. kategorie- **Nezájem**- podvědomí veřejnosti o pěstounství je vcelku malé. O tuto specifickou otázku se lidé začínají zajímat asi až ve chvíli, kdy s ní mají něco společného, jako já před lety.

12. kategorie- **Pozitivní postoje okolí**- většinou pozitivně; negativní reakce jsem nezaznamenala; lidé se ptají, jestli to, co cítím k vlastnímu dítěti, cítím i k pěstounskému.

Tematické kódování

Vztah: rodina, rodičovský vztah, biologický rodič, motivace k pěstounství, přínos pěstounství

Prostředí: povinnosti pěstouna, práva a kompetence pěstouna, přirozené výchovné prostředí, finanční podpora státu, odborná podpora vychovávajícího

Postoj společnosti: nezájem, pozitivní postoje okolí

Interview s Jiřím, pěstounem

Otevřené kódování

1. kategorie- **Rodina**- určitá společenská jednotka, kterou tvoří dospělí jedinci a děti; vztahy a určité pevné vazby; jistota a zázemí, prostředí důvěry

2. kategorie- **Rodičovský vztah** – může vzniknout vztah důvěry a porozumění stejně jako ve vztahu s vlastním dítětem; nerozlišuji role otec nebo pěstoun;

3. kategorie- **Motivace k pěstounství**- potřebu pomoci těmto dětem; seznámili jsme se s konkrétními dětmi, o které jsme poté požádali

4. kategorie- **Osobní postoj** - osobně to bereme tak, že pěstounství je naše věc, je to náš život a naše rozhodnutí.
5. kategorie- **Povinnosti pěstouna**- snažíme se věnovat všem dětem stejně; přijaté děti mají občas péče víc
6. kategorie- **Práva a kompetence pěstouna**- nevyhovuje nám nadřazené chování úřednic OSPOD; chybí ovzduší spolupráce
7. kategorie- **Přirozené výchovné působení** – stejně jako u svých; stejně jako u přijatých.
8. kategorie- **Výchovného prostředí**- PP výhodnější než ústavní forma; individualizace
9. kategorie- **Odborná podpora vychovávajícího**- nízká podpora, vysoká kontrola ze stran úřadů; vyhovuje nám možnost říct si o pomoc; podpora je nyní hlavně po novele
10. kategorie- **Neznalost problematiky**- není

Tematické kódování

Vztah: rodina, rodičovský vztah, motivace k pěstounství, osobní postoj

Prostředí: povinnosti pěstouna, práva a kompetence pěstouna, přirozené výchovné působení, výchovné prostředí, odborná podpora vychovávajícího

Postoj společnosti: neznalost problematiky

Interview s Antonínem, dítětem v pěstounské péči

Otevřené kódování

1. kategorie- **Silný vztah k náhradní rodině**- silný vztah? ano; ano, považuji je za své rodiče; mám starší sourozence
2. kategorie- **Vztah s biologickou matkou** – víc ke své vlastní mamince; přesně nevím, maminku jsem nikdy neviděl ani rozčilenou; nevím, jaký by mi dala trest
3. kategorie- **Pozitivní hodnocení výchovného prostředí**- u nás doma je veselo; jezdíme často na výlety; je to (PP) prostě lepší
4. kategorie- **Přirozené výchovné prostředí** – tatínek je tak trochu přísný; trest je dostatečný; chtěl bych větší pokoj
5. kategorie- **Neutrální reakce okolí**- Ano, vědí to; že nebydlím se svojí maminkou, protože je nemocná; ptají se na to, že jestli kdybych neměl náhradní rodinu, byl bych v dětském domově

Tematické kódování

Vztah: silný vztah k náhradní rodině; vztah s biologickou matkou

Prostředí: pozitivní hodnocení výchovného prostředí; přirozené výchovné prostředí

Postoj společnosti: neutrální reakce okolí

Interview s Janou, dítětem v pěstounské péči

Otevřené kódování

1. kategorie- **Silný vztah k náhradní rodině**- asi ano; nemám, za koho bych měnila; ani nechci; mám je ráda
2. kategorie- **Pozitivní hodnocení výchovného prostředí**- doma jsem tady, protože jsou tu máma, táta a my děti; líbí se mi, že se máme rádi; jsou upřímní
3. kategorie- **Přirozené výchovné prostředí** – někdy mám moc práce; někdy jsou na mě nároční; naši mě moc netrestají; trest je spravedlivý
4. kategorie- **Neutrální reakce okolí**- moji kamarádi to vědí; že mí rodiče nejsou mí vlastní; neřeší to se mnou

Tematické kódování

Vztah: silný vztah k náhradní rodině

Prostředí: pozitivní hodnocení výchovného prostředí, přirozené výchovné prostředí

Postoj společnosti: neutrální reakce okolí

Interview s Janem, vychovatelem dětského domova

Otevřené kódování

1. kategorie- **Rodina**- fungující jednotka tvořená rodiči a dětmi a fungující vztahy mezi nimi
2. kategorie- **Není vazba** - v DD nelze vytvořit vazbu typu rodič-dítě; nejsme schopni zabezpečit vztahy, jaké by děti potřebovaly; skupina, ne rodina; nedovedu si představit, že budu vychovatelem po celou dobu svého profesního života; spíše je to takové hlídání, aby se něco nestalo, neztratilo apod.; nejsme semknutá rodina
3. kategorie- **Role vychovatele**- nabídka, na kterou jsem kývl z důvodu nezaměstnanosti; výhody-nepravidelná pracovní doba, volné některé dny, ale zase práce o víkendu; není prostor pro odbornost; činnosti: sociální pracovnice, kuchařka, zahradnice atd.; psychicky velmi náročná; člověk na této pozici velmi rychle dokáže vyhořet; chybí druhý partner, vychovatel v rámci role otec/matka samoživitel
4. kategorie- **Povinnosti vychovatele**- starost o děti, příprava do školy, využití volného času
5. kategorie- **Práva a kompetence vychovatele**- nevnímám, že bych byl nějak výrazně

omezován v rámci práv; necítím se být limitovaný právním řádem

6. kategorie- **Přirozené výchovné působení** - asi bych řešil problémy podobně i doma; je pravda, že si to občas upravím podle sebe; stejný problém se může stát i v rodině

7. kategorie- **Nepřirozenost výchovného prostředí**- problém je, když děti chtějí občas trávit volný čas tak, jak by ho asi trávily v rodině; úplnou volnost jim dát nemůžu; udělený trest by měl vycházet z pravidel vnitřního řádu DD; zbytečně zdlouhavé a myslím si, že trest má přijít co nejdříve, aby si dítě uvědomilo, za co to je

8. kategorie- **Materiální zázemí**- po materiální stránce se děti mají nadmíru dobře

9. kategorie- **Nejednotnost výchovy**- stálé a stejné podmínky by jistě eliminovaly výchovné problémy dětí; chybí podpora vedení, nesoudržnost teamu; problémem je časté střídání vychovatelů; v rámci např. trestů dochází k rozdílným názorům a i rozepřím mezi jednotlivými vychovateli; V DD zasahuje více vychovatelů, ředitel apod.; doma je asi větší možnost na dítě více dohlédnout, výchovně na něj působit a trest řešit hned v rámci nastalé situace

10. kategorie- **Nejasné hranice**- těžké nastavit jasné hranice a jednotné podmínky, dítě se naučí proplouvat režimem

11. kategorie- **Výchovné problémy**- v DD jsou děti, které by v DD už neměly být, narušují řád a vztahy ve skupině

12. kategorie- **Odborná podpora vychovávajícího**- organizovaná supervize byla asi 3krát za účasti vedení a nikdo se neodvážil nic říct; individuální není a nebyla; psychohygienu pouze svépomocí

13. kategorie- **Neobjektivní pohled**- povědomí veřejnosti je dost zkreslené; obecně si lidé myslí, že jsou v domově děti částečně sirotci a částečně děti, které nemají kam jít; o práci vychovatele taky moc neví; obecně lidé moc neví; maximálně si lidé myslí, že jde o nějaký dohled nad dětmi; neobjektivní pohled na PP, I pěstoun by měl být profesionál

14. kategorie- **Podpora**- funguje spíše materiálně, dárky na vánoce apod.; nevím o případu hostitelské péče, kdy by si bral někdo děti třeba na víkend; nejčastěji se ptají, jak se mají děti, jestli je možné si je vzít domů na návštěvu

Tematické kódování

Vztah: rodina, není vazba, role vychovatele, povinnosti vychovatele, práva a kompetence vychovatele

Prostředí: přirozené výchovné působení, nepřirozenost výchovného prostředí, materiální zázemí, nejednotnost výchovy, nejasné hranice, výchovné problémy,

odborná podpora vychovávajícího,

Postoj společnosti: neobjektivní postoj, podpora

Interview s Alenou, vychovatelkou dětského domova

Otevřené kódování

1. kategorie- **Rodina-** lidí, která má k sobě dlouhodobě silné citové vazby; vazby pozitivní; podporuje a usměrňuje
2. kategorie- **Vztah** – lze vytvořit vztah mezi klientem a vychovatelem, který je podobný vztahu rodič-dítě; menší zájem ze strany dítěte o vzájemné sdílení; dítě obvykle nejeví velký zájem o osobní situaci vychovatele; tyto vztahy nelze považovat za vztah dítě-rodič; mou rodinnou skupinou; chtěla bych tuto práci dělat až do důchodu, pokud to budu zvládat fyzicky i psychicky
3. kategorie- **Časové omezení-** pozitivní vazby, ale tento vztah je časově omezený; málokdy také tento vztah přetrvává i po odchodu dítěte z DD; vychovatel se s dítětem vlastně setkává jen ve své pracovní době; nemusí být vždy hned přítomen, když ho dítě potřebuje
4. kategorie- **Role vychovatele-** profesní přístup; pomoc dětem, které nemají vlastní rodinné zázemí; odborné vzdělání pedagogů; práce s dětmi mě bavila více, baví mě dosud
5. kategorie- **Povinnosti vychovatele-** dítě rozvíjet, chránit, vzdělávat; rozvíjet individuální nadání a zájmy; vést k pochopení vlastní situace a k získání kompetencí pro dobrý start do života
6. kategorie- **Práva a kompetence vychovatele-** práva dost okleštěná, děti si dovolují čím dál více; dětem projde bez větších důsledků i napadení vychovatele
7. kategorie- **Výchovné předpisy** – podle krizového scénáře v preventivním programu; opatření ve výchově
8. kategorie- **Výchovného prostředí-** jasná pravidla; nedostatek soukromí; děti migrují po celém domově, občas je hledáme; změnila bych hlavně dispoziční uspořádání; dochází ke konfliktům mezi dětmi; materiální zázemí
9. kategorie- **Nejednotnost výchovy-** anonymní škůdci; různé výchovné přístupy a občas i nevhodné zasahování do výchovy dalšími zaměstnanci domova
10. kategorie- **Odborná podpora-** krizová intervence s psychologem v nutných případech; supervize v DD neprobíhá, problémy konzultujeme společně s kolegy
11. kategorie- **Neznalost problematiky-** povědomí o DD je slabé; lidé se třeba diví, co děti učíme v rámci programů rozvoje osobnosti a že si samy vaří, nakupují; reakce jsou typu "já

bych to dělat nemohla, chudáci děti, mně by jich bylo líto“; diví se také věku dětí v DD

12. kategorie- **Negativní vnímání**- někteří lidé se diví, že DD ještě nebyly zrušeny; díky sdělovacím prostředkům a negativním prezentacím v nich jsou přesvědčení, že děti musí odejít, když je jim 18 a že je prostě jen vystrčíme za dveře bez další pomoci

Tematické kódování

Vztah: rodina, vztah, časové omezení, role vychovatele, povinnosti vychovatele, práva a kompetence vychovatele

Prostředí: výchovné předpisy, výchovné prostředí, nejednotnost výchovy, odborná podpora

Postoj společnosti: neznalost problematiky, negativní vnímání

Interview s Tomášem, dítětem v dětském domově

Otevřené kódování

1. kategorie- **Chybí silná vazba**- nevím, asi ne; jen někoho
2. kategorie- **Vztah**- jo dobrý; mám rád, když s námi strejda hraje hry a teta kostky; když mám trápení, asi bych šel za někým z vychovatelů, ale vybral bych si, za kterým
3. kategorie- **Touha po rodině**- dovedu si představit, že bych šel do pěstounské péče; chtěl bych svojí vlastní rodinu
4. kategorie- **Materiální zázemí**- máme na skupině počítač
5. kategorie- **Omezení režimem**- nemůžu jít na počítač, kdy chci; chtěl bych chodit na bazén, kdy chci; tety z jiné skupiny zakazují jít tam za kamarádem
6. kategorie- **Negativní hodnocení výchovného prostředí** – vadí mi, že mi tety z jiné skupiny zakazují jít tam za kamarádem; nevzali mě na přehazovanou; nevím za co, asi taky za tu poznámku; asi by mi zakázali televizi, ale na výlet by mě vzali
7. kategorie- **Přijetí výchovného prostředí**- je to zasloužené; asi by měl být trest i přísnější
8. kategorie - **Odborná podpora**- popovídat si můžu s takovou paní, co tady chodí (psycholožka).
9. kategorie- **Neutrální reakce okolí**- mí spolužáci vědí, že bydlím v domově; neptají se mě moc
10. kategorie- **Negativní vnímání**- když se mě ptají, nechci o tom mluvit; je mi to nepříjemné; jo, myslím, že je to ostuda, bydlet v domově

Tematické kódování

Vztah: chybí silná vazba, vztah, touha po rodině

Prostředí: materiální zázemí, omezení režimem, negativní hodnocení výchovného prostředí, přijetí výchovného prostředí, odborná podpora

Postoj společnosti: neutrální reakce okolí, negativní vnímání

Interview s Lucií, dítětem v dětském domově

Otevřené kódování

1. kategorie- **Chybí silná vazba**- to asi ne
2. kategorie- **Biologická rodina**- mám svojí mamku a tátu; bylo by to líto mým vlastním rodičům
3. kategorie- **Vztah**- jedna z mála by se našla, dovedu si to představit, ale jen vůči jedné osobě v DD; asi jak koho; dobré tety mi nevadí vůbec, můžu se s nimi domluvit, některým se můžu svěřit, pomůžou mi a já jim
4. kategorie- **Nedůvěra**- nedrží slovo, když něco slíbí; přetvařují se
5. kategorie- **Omezení režimem**- hlavně krátké vycházky;
6. kategorie- **Pozitivní hodnocení výchovného prostředí** – nechtěla bych odejít; skoro všechno;
7. kategorie- **Přijetí výchovného prostředí**- trest je jen jeden; pro mě je to dobré, že je to jen týden; tresty by asi měli být dva, nebo přísnější
8. kategorie- **Nejednotnost výchovného prostředí**- my starší nemusíme dodržovat všechny předpisy jako malé děti; je to u každého jinak; tresty... podle toho, jaký je vychovatel;
9. kategorie- **Neutrální reakce**- všichni mí spolužáci a nejbližší kamarádi, se kterými se stýkám, to ví
10. kategorie- **Neznalost problematiky**- nestalo se mi nikdy, že by někdo věděl, jak to chodí v dětském domově; často se mí kamarádi ptají, jak to v domově vypadá
11. kategorie- **Negativní vnímání**- když se to někdo dozví, není mi to nepříjemné, ale spíše očekávám negativní reakci; když si s někým nerozumím, slyším občas narážky, že jsem z děcáku, ale ignoruji to; pořád si lidé myslí, že jsou v domově jen problémové děti, že nemáme dost jídla a věci

Tematické kódování

Vztah: chybí silná vazba, vztah, biologická rodina, nedůvěra

Prostředí: omezení režimem, pozitivní hodnocení výchovného prostředí, přijetí výchovného prostředí, nejednotnost výchovného prostředí

Postoj společnosti: neutrální reakce, neznalost problematiky, negativní vnímání

8.2 Interpretace získaných dat

Cílem výzkumného šetření, jak jsme již zmínili, bylo srovnání dvou forem náhradní rodinné péče. Pro toto srovnání bylo vybráno několik základních témat, ke kterým jsme směřovali otázky interview. A základní otázky rozhovoru byly tedy formulovány tak, abychom mohli na základě rozboru odpovědí na ně, popsat dvě porovnávaná výchovná prostředí. V následující části textu se budeme věnovat zodpovězení základních výzkumných otázek. Odpovědi se zakládají na porovnání výčtu tematických kódů odpovědí respondentů.

První výzkumná otázka zněla: ***Jak pevný je vztah vychovávající- vychovávaný v dané formě náhradní rodinné péče?***

Jedním z nejdůležitějších faktorů výchovy je především vztah vychovávajícího a dítěte. Jeho síla a vzájemná důvěra. Zkoumáním těchto faktorů se zabývalo i naše výzkumné šetření. Naše otázky se týkaly konkrétně možnosti navázat blízký vztah mezi vychovatelem nebo pěstounem a dítětem podobný tomu, který vzniká v rámci rodinných vazeb. Prvním tématem pro třídění kódů bylo tedy téma vztah.

Výčet kódů pro téma vztah

respondenti PP	respondenti DD
rodina, rodičovský vztah, silný vztah k náhradní rodině, vztah s biologickou matkou, biologický rodič, motivace k pěstounství, přínos pěstounství, osobní postoj	rodina, není vazba, chybí silná vazba, vztah, touha po rodině, biologická rodina, nedůvěra, role vychovatele, povinnosti vychovatele, práva a kompetence vychovatele, časové omezení

Pokud srovnáme odpovědi respondentů podle jejich příslušnosti k dané formě náhradní rodinné péče, zjistíme, že pohled na vztah vychovávající - vychovávaný se v takto vytvořených skupinách značně liší. Tématem, které respondenti obou skupin komentují shodně, je vymezení pojmu rodina. Všichni respondenti, kteří charakterizovali pojem rodin, shodně uvedli ve svých vymezeních důležitost vztahu mezi jednotlivými členy rodiny.

Cílem náhradní rodinné péče je, jak je již ze samotného názvu patrné, nahradit rodinu. Pro kvalitní náhradu je tedy podstatné, zda lze v dané formě dostatečně napodobit vztahy

tradiční rodiny. Dle odpovědí respondentů můžeme usoudit, že tato nápodoba se v prostředí pěstounské péče daří. Respondenti vnímají pěstounskou rodinu jako rodinu „vlastní“. O pěstounech respondenti - děti hovoří jako o tátovi, mamince a pěstouni jako o svých dětech. Z odpovědí je patrné, že rozdělení dětí vlastní a dětí v pěstounské péči pěstouni dodržují pouze pro účely našeho výzkumného šetření.

Naproti tomu respondenti z prostředí dětského domova již při popisu vztahů vychovatel dítě spontánně poukazují na negativa a omezení. Sami výchovní pracovníci spatřují negativa jejich vztahu vůči dítěti v jejich časové omezenosti, roztržitosti výchovného působení v rámci více osob, které nemusí výchovu vnímat jednotně a často tedy není zaručena důslednost. Tyto informace jsou podpořeny i reakcemi dětí z dětského domova. Je například zajímavé, že chlapec Tomáš, který žije téměř celý svůj dosavadní život v ústavním zařízení, je ihned ochoten odejít do pěstounské péče. Proč je tomu tak?

Co se týče druhé výzkumné otázky: ***Je prostředí dané formy náhradní rodinné péče podobné prostředí rodiny?*** Chtěli jsme na základě srovnání odpovědí respondentů poukázat na rozdíly v prostředí náhradní rodiny a instituce.

Výčet kódů pro téma prostředí

respondenti PP	respondenti DD
povinnosti pěstouna, práva a kompetence pěstouna, přirozené výchovné působení, přirozené výchovné prostředí, výchovné prostředí, finanční podpora státu, odborná podpora vychovávajícího; pozitivní hodnocení výchovného prostředí	přirozené výchovné působení, výchovné předpisy, pozitivní hodnocení výchovného prostředí, negativní hodnocení výchovného prostředí, přijetí výchovného prostředí, nepřirozenost výchovného prostředí, materiální zázemí, nejednotnost výchovy, nejednotnost výchovného prostředí, nejasné hranice, výchovné problémy, omezení režimem, odborná podpora vychovávajícího, odborná podpora

Pokud porovnáme odpovědi respondentů, zjistíme, že mezi vnímáním těchto výchovných prostředí jsou velké rozdíly. Negativní reakce jsme zaznamenali pouze u respondentů z dětských domovů.

Zkušenosti s životem v ústavní výchově respondenti nevnímají pozitivně. Podmínky života v dětském nevytváří takové podmínky, aby zde bylo úspěšně nahrazeno prostředí

rodiny. Nepřispívá k tomu především nutnost řídit se danými předpisy, kdy lze jen stěží vytvořit přirozené výchovné prostředí. Na výchově se podílí více osob, které nespojují žádné bližší vazby a dochází tak často k nejednotnosti výchovných postupů, nejasným hranicím a někdy i konfliktům mezi jednotlivými vychovateli. Děti-klienti přijímají jistá omezení daná režimem více či méně pozitivně. Nicméně ve většině případů dětský domov za rodinné prostředí nepovažují. Jistou nespokojenost také vyjadřují samotní vychovatelé. Chybí jim zde především tolik potřebná odborná podpora vychovávajícího, která by měla být nezbytnou součástí této psychicky náročné profese. Nicméně výrazným kladem pro všechny respondenty ústavní péče je velmi dobré materiální zázemí.

Naproti tomu, jak vyplývá z výpovědí respondentů, prostředí pěstounské péče je ve většině případů vnímáno pozitivně. Respondenti se považují za rodinu, z čehož vyplývá, že pěstounská péče přirozeně nahrazuje rodinné prostředí. Samotní pěstouni neodlišují práva a povinnosti, které vyplývají z jejich role, od svých rodičovských práv a povinností. Spíše je vnímají jako přirozenou součást. Stejně tak děti umístěné v této formě náhradní rodinné péče považují toto prostředí za svůj domov. Pěstouni také pozitivně hodnotí finanční pomoc státu. Kladně reagují také na odbornou pomoc, která je jim zejména v poslední době poskytována.

Jakým způsobem reaguje okolí respondentů na fakt, že jsou součástí dané formy náhradní rodinné péče? To byla třetí zásadní otázka, na kterou jsme se srovnáním odpovědí respondentů snažili odpovědět.

Výčet kódů pro téma postoj společnosti

respondenti PP	respondenti DD
nezájem, pozitivní postoje okolí, neznalost problematiky, neutrální postoje okolí	neobjektivní postoj, podpora, neznalost problematiky, negativní vnímání, neutrální reakce

Ve většině případů se setkáváme spíše s neznalostí problematiky náhradní rodinné péče jako celku. Nicméně v případě ústavní výchovy je dle výpovědí respondentů cítit v reakcích okolí spíše neobjektivní postoj až negativní vnímání této formy náhradní rodinné péče. Jak vychovatelé, tak děti z dětských domovů se setkali s negativními reakcemi svého okolí. Samotné děti, vnímají fakt svého pobytu v náhradní rodinné péči ústavního charakteru jako jisté stigma, přiznávají pocity studu.

V případě pěstounské péče zaznamenávají respondenti spíše nezájem v kladném slova smyslu, kdy se běžně lidé o tuto problematiku nezajímají, pokud se nedotýká blíže jich

samotných. O negativním postoji nehovoří žádný z respondentů zastupující tuto formu náhradní rodinné péče. A stejně tak děti se nesečkávají s negativním hodnocením svého nejbližšího okolí a nedochází tedy k jejich pocitu nechtěné výjimečnosti a odlišnosti v rámci společnosti.

Závěr

Součástí každé moderní společnosti je povinnost zajištění péče o nezaopatřené děti, které nemohou vyrůstat ve vlastním rodinném prostředí. Také v České republice existuje systém náhradní rodinné péče, který garantuje a financuje stát. Tento systém není odborníky považován za dostatečný a i díky zkušenostem a vlivům ze zahraničí stát směřuje k jeho výraznějším změnám. V souvislosti s těmito již probíhajícími změnami vstupuje do popředí systému náhradní rodinné péče forma pěstounských rodin. Spolu s tímto trendem se hovoří o rušení dětských domovů, což vyvolává různé reakce a polemiky, zda je tento proces správný.

Hlavním cílem naší práce bylo srovnání těchto dvou forem náhradní rodinné péče. Chtěli jsme poukázat na odlišnosti těchto dvou výchovných prostředí. Výsledky našeho šetření odhalují jistá úskalí institucionální formy náhradní rodinné péče. Ve výchovném prostředí dětského domova jsme zjistili výrazné nedostatky v možnosti vytvoření náhradního rodinného vztahu, což považujeme za klíčové. Odpovědi respondentů odhalují nepřírozenost institucionální formy jako možnost náhradní rodiny, systém ústavní výchovy způsobuje problémy v možnosti jednotné a důsledné výchovy. Respondenti nevnímají dětský domov jako svou rodinu, nemůžeme tedy hovořit o adekvátní náhradě. Na základě odpovědí z prostředí pěstounské péče je možno popsat zcela jiné výchovné prostředí. Členové náhradních rodin mají mezi sebou pevnou vazbu, vzájemně se vnímají jako rodina s běžným, přirozeným výchovným prostředím, kde každý člen zastává jasně vymezenou roli. Účastníci šetření, kteří pocházeli z pěstounských rodin, hovoří o této formě bez jakéhokoliv zaváhání jako o rodině. Cíl této formy péče- nahradit rodinu je tedy jednoznačně splněn.

Naším cílem nebylo odsoudit systém institucionální výchovy a glorifikovat pěstounskou péči. Chtěli jsme pouze čtenáři, který není do problému náhradní rodinné péče zasvěcen, přiblížit jednotlivá výchovná prostředí a to jak z pohledu jejich historického vývoje, popisu současného stavu i vzhledu do prostředí očima samotných respondentů. Jejich hodnocení necháme k jeho vlastnímu posouzení.

Během výzkumného šetření nás zaujalo několik problémů, které by si zasloužily větší pozornost případně hlubší vědecké zkoumání. Takovouto oblastí je například vnímání náhradní rodinné péče v očích veřejnosti. Během šetření se nám obkryl problém absolutní neznalosti veřejnosti v otázkách náhradní rodinné péče. Přetrvávající negativní pohled na klienty dětských domovů. Bylo by vhodné zkoumat příčiny tohoto stavu a hledat možnosti jak tuto situaci změnit k lepšímu.

Ožehavým problémem je také oblast vysoké psychické zátěže vychovatelů dětského domova. Bylo by jistě vhodné se zabývat zkoumáním, jak tuto zátěž vychovatelé nesou, jak stres odbourávají a co dělají v případě nástupu syndromu vyhoření. Podporu vychovatelů v otázce supervize hodnotíme jako krajně nedostatečnou a považujeme to za stěžejní problém tohoto výchovného prostředí.

Systemové změny náhradní rodinné péče jsou dle našeho názoru nutné a podporu pěstounské péče vnímáme pozitivně. Dle našeho názoru je potřeba vytvořit širší paletu forem pěstounské péče v České republice a dát větší podporu formám, které již v současném systému fungují. Zároveň si však uvědomujeme, že veškeré změny musejí probíhat nanejvýš citlivě s přihlédnutím k životnímu příběhu, kterého se náhradní rodinná péče týká. Spokojenost dítěte a jeho základní potřeba být milováno by měla být vždy na prvním místě.

Seznam použitých zkratek

Ospod	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
Rpp	Raná pěstounská péče
Pppd	Pěstounská péče na přechodnou dobu
Ipod	Individuální plán ochrany dítěte

Seznam použité literatury

- BUBLEOVÁ, Věduna, KOVAŘÍK, Jiří, PAZLAROVÁ, Hana a JANÍČKOVÁ, Renata, ed., 2002. *Mezinárodní srovnání přístupů a forem realizace pěstounské péče se zřetelem k využití profesionálních pěstounů při řešení situace ohroženého dítěte a reintegrace rodiny*. Středisko náhradní rodinné péče. Praha: VÚPSV. 63 s.
- DAVID, Roman, 1999. *Práva dítěte*. 1. vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc. 175 s. ISBN 80-7182-176-8.
- HAWKINS, Peter – SHOHET, Robin, 2004. *Supervize v pomáhajících profesích*, 1. vydání. Praha: Portál. 202 s. ISBN 80-7178-715-9.
- CHMELARĚ, Tomáš, MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana, ed., 2008. *Děti potřebují rodinu. Inovativní přístupy v práci s ohroženými rodinami: sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Praha 22-23. května 2008. Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka. 105 s. ISBN 978-80-254-2683-8
- KOVAŘÍK, Jiří a kol., 2004. *Náhradní rodinná péče v praxi*. 1. vydání. Praha: Portál. ISBN 80-7178-957-7.
- KUBÍČKOVÁ, Hana, 2011. *Dítě-rodina-instituce, aneb, Jak neztratit budoucnost*. 1. vydání. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta. 116 s. ISBN 978-80-7464-017-9.
- MATĚJČEK, Zdeněk, 1994. *Co dítě potřebuje*. 1. vydání. Praha: Portál. 108 s. ISBN 80-7178-006-5.
- MATĚJČEK, Zdeněk, 1999. *Náhradní rodinná péče*. 1. vydání. Praha: Portál. 183 s. ISBN 80-7178-304-8.
- MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRYCH Zdeněk, 1999. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing. 143 s. ISBN 80-7169-897-0.
- MATĚJČEK, Zdeněk, 1994. *O rodině vlastní nevlastní a náhradní*. 1. vydání. Praha: Portál. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.
- MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana, 2010. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 1. vydání. Praha: Portál. 183 s. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MATOUŠEK, Oldřich, 1999. *Ústavní péče*. 2. vydání. Praha: Slon. 159 s. ISBN 80-85850-76-1.
- MIOVSKÝ, Michal, 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vydání. Praha: Grada. 332 s. ISBN 80-247-1362-4

- NOVOTNÁ, Věra, BURDOVÁ, Eva, 2007. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. 3. vydání. Praha: Linde. 471 s. ISBN 978-80-86131-72-6.
- NOŽÍŘOVÁ, Jana, 2012. *Náhradní rodinná péče*. 1. vydání. Praha: Linde. 94 s. ISBN 978-80-86131 978-80-86131-91-7.
- PACNEROVÁ, Helena, ZELENDA KUPCOVÁ Adéla, eds. 2012. *Vybraná témata vychovatelské praxe. Inspirace pro vychovatele v zařízeních ústavní a ochranné výchovy*. 1. vydání. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. 136 s. ISBN 978-80-87652-59-6.
- ROHÁČEK, Marek, 2012. *Zvykáme si jeden na druhého, aneb Nová náhradní rodina v procesu adaptace*. 1. vydání. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. 37 s. ISBN 978-80-87455-12-8.
- ŠKOVIERA, Albín, 2007. *Dilemata náhradní výchovy*. 1. vydání. Praha: Portál. 143 s. ISBN 978-80-7367-318-5.
- VÁGNEROVÁ, Marie, 2012. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. 1. vydání. Praha: Středisko náhradní péče. 181 s. ISBN 978-80-87455-14-2.
- ZEZULOVÁ, Dagmar, 2012. *Domov je místo, odkud tě nevyhodí ... ani když vyrosteš*. 2. vydání. Praha: Smart Press. 147 s. ISBN 978-80-87049-50-1.
- ZEZULOVÁ, Dagmar, 2012. *Pěstounská péče a adopce*. 1. vydání. Praha: Portál. 197 s. ISBN 978-80-262-0065-9.

Elektronické zdroje

- STINGLOVÁ, Helena. Vyrůstají u nich miminka beze jména. *Lidové noviny*. 8. 10. 2011. [online]. [cit. 10. 3. 2014]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/vyrustaji-u-nich-miminka-a-ani-jim-nesmeji-dat-jmena-fxj-/zpravy-domov.aspx?c=A111007_191735_ln_domov_ape
- Sheffield City Council, 2014 [online]. [cit. 11. 6. 2014]. Dostupné z: <https://www.sheffield.gov.uk/caresupport/childfam/fostering.html>
- 9 z 10 ohrožených dětí vyrůstá v Británii v náhradních rodinách. In: *Hledáme rodiče.cz*. [online]. 23. 3. 2013. [cit. 6. 6. 2014]. Dostupné z: <http://hledamerodice.cz/9-z-10--ohrozenych-deti-vyrusta-v-britanii-v-nahradnich-rodinach-news-26.html>
- Jak se žije pěstounům ve Velké Británii. In: *Hledáme rodiče.cz*. [online]. 2. 4. 2013. [cit. 6. 6. 2014]. Dostupné z: <http://hledamerodice.cz/jak-se-zije-pestounum-ve-velke-britanii-news-27.html>

- SKALICKÝ, Jaroslav - BĚLOHLAVÝ, Karel. Vesničky SOS. In: *Zašlapané projekty* [online] 2009. [cit. 6. 3. 2014]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10209988352-zaslapane-projekty/409235100061035-vesnicky-sos/>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Otázky pro interview s respondenty. Pěstounská péče – dospělí

Příloha č. 2 – Otázky pro interview s respondenty. Pěstounská péče - děti

Příloha č. 3 – Otázky pro interview s respondenty. Dětský domov – dospělí

Příloha č. 4 – Otázky pro interview s respondenty. Dětský domov – děti

Příloha č. 5 – Interview s pěstounkou – Blanka, 49 let

Příloha č. 6 – Interview s pěstounem – Jiří, 52 let

Příloha č. 7 – Interview s chlapcem v pěstounské péči – Antonín, 13 let

Příloha č. 8 – Interview s dívkou v pěstounské péči – Jana, 14 let

Příloha č. 9 – Interview s vychovatelem z dětského domova – Jan, 30 let

Příloha č. 10 – Interview s vychovatelkou z dětského domova – Alena, 50 let

Příloha č. 11 – Interview s chlapcem z dětského domova – Tomáš, 10 let

Příloha č. 12 – Interview s dívkou z dětského domova – Lucie, 15 let

PŘÍLOHA č. 1: Otázky pro interview s respondenty
Pěstounská péče - dospělí

1. Co pro Vás představuje pojem „rodina“?
2. Domníváte se, že může v rámci výchovy dítěte v pěstounské péči vzniknout vztah rodič - dítě?
3. Jaký je váš osobní pohled na výchovu dětí v pěstounské péči - jako formy náhradní rodinné péče?
4. Jaké má podle vás výhody?
5. A jaké nevýhody?
6. Co Vám osobně nejvíce vyhovuje?
7. Co Vám naopak nejvíce chybí?
8. Pokud byste měli možnost do budoucna změnit 1 věc v systému pěstounské péče, co by to bylo?
9. Co Vás vedlo k rozhodnutí stát se pěstounem?
10. Předpokládáte, že budete v pěstounství pokračovat po celou dobu Vašeho produktivního věku?
11. Jak vnímáte své povinnosti v rámci role pěstouna?
12. Jak vnímáte Vaše práva a kompetence?
13. Jak řešíte například situaci při zjištění nějakého sociálně-patologického jevu u dětí ve Vaší péči?
14. Jak byste stejnou situaci řešili jako rodiče u svých vlastních dětí?
15. Máte možnost využívat nějaký druh supervize?
16. Myslíte si, že je povědomí veřejnosti o pěstounské péči dostatečné?
17. Jak vnímá Vaši roli pěstouna Vaše okolí?
18. Jaké jsou nejčastější dotazy lidí na Vaši roli pěstouna?

PŘÍLOHA č. 2: Otázky pro interview s respondenty

Pěstounská péče – děti

1. Máš tak silný vztah ke své pěstounce / pěstounovi (máš ji/ho tak moc v srdíčku), že je považuješ za maminku/tatínka?
2. Nebo si je dovedeš představit jako vhodné náhradníky na jejich místo?
3. Pokud by sis měl vybrat vyrůstat dál v pěstounské péči nebo jít do dětského domova, co by sis vybral? Proč?
4. Co se ti na životě v náhradní rodině nejvíc líbí?
5. Co ti naopak v u vás doma nejvíce vadí?
6. Kdyby si mohl změnit 1 věc u vás doma, co by to bylo?
7. Jak vnímáš své pěstounské rodiče?
8. Co máš na nich rád?
9. Co ti na nich naopak vadí?
10. Když něco provedeš, myslíš si, že trest, který dostaneš od své náhradní mámy/táty, je spravedlivý a dostatečný?
11. Nebo by měl být přísnější?
12. Myslíš si, že by tě za stejnou věc potrestali stejně i vlastní rodiče?
13. Vědí tví kamarádi např. ze školy, že žiješ v náhradní rodině?
14. A co vědí o pěstounské péči?
15. Na co se tě nejčastěji ptají v souvislosti s životem v náhradní rodině?

PŘÍLOHA č. 3: Otázky pro interview s respondenty
Dětský domov - dospělí

1. Co pro Vás představuje pojem „rodina“?
2. Myslíte si, že lze v systému DD vytvořit mezi dítětem/klientem a vychovatelem vztah rodič - dítě?
3. Jaký je váš osobní pohled na výchovu dětí v ústavné péči?
4. Jaké má podle vás výhody?
5. A jaké nevýhody?
6. Co Vám osobně nejvíce vyhovuje?
7. Co Vám naopak nejvíce chybí?
8. Pokud byste měli možnost do budoucna změnit 1 věc v DD, co by to bylo?
9. Co Vás vedlo k výběru Vaší současné pracovní pozice?
10. Chtěl byste být vychovatelem po celou dobu Vašeho aktivního profesního života?
11. Jak vnímáte své povinnosti v rámci pozice vychovatele?
12. Jak vnímáte Vaše práva a kompetence?
13. Jak řešíte například situaci při zjištění nějakého sociálně-patologického jevu u dětí v DD?
14. Jak byste stejnou situaci řešili jako rodiče u svých dětí?
15. Funguje ve vašem zařízení nějaký druh supervize?
16. Myslíte si, že je povědomí veřejnosti o životě v dětském domově dostatečné?
17. Jak vnímá Vaši práci vychovatele Vaše okolí?
18. Jaké jsou nejčastější dotazy na Vaši profesi?

PŘÍLOHA č. 4: Otázky pro interview s respondenty

Dětský domov – děti

- 1. Máš tak silný vztah k nějaké tetě/strejdu (máš ji/ho tak moc v srdíčku), že by si ji/jeho mohl považovat za maminku/tatínka?**
- 2. Nebo si je dovedeš představit jako vhodné náhradníky na jejich místo?**
- 3. Pokud by si měl možnost odejít z domova do pěstounské péče a mít vlastní rodinu. Chtěl by si odejít, nebo raději zůstat dál v domově? Proč?**
- 4. Co se ti nejvíc v dětském domově líbí?**
- 5. Co ti naopak v dětském domově nejvíce vadí?**
- 6. Kdyby si mohl změnit 1 věc v dětském domově, co by to bylo?**
- 7. Jak vnímáš tety a strejdy v domově?**
- 8. Co máš na nich rád?**
- 9. Co ti na nich naopak vadí?**
- 10. Když něco provedeš, myslíš si, že trest, který dostaneš v domově, je spravedlivý a dostatečný?**
- 11. Nebo by měl být přísnější?**
- 12. Myslíš si, že by tě za stejnou věc potrestali stejně i vlastní rodiče?**
- 13. Vědí tví kamarádi např. ze školy, že žiješ v dětském domově?**
- 14. A co o dětském domově vědí?**
- 15. Na co se tě nejčastěji v souvislosti s životem v domově ptají?**

PŘÍLOHA č. 5: Interview s pěstounkou – Blanka, 49 let

1. Co pro Vás představuje pojem „rodina“?

Máma, táta, dítě, prostě zázemí.

2. Domníváte se, že může v rámci výchovy dítěte v pěstounské péči vzniknout vztah rodič - dítě?

Ano, lépe řečeno je žádoucí, aby nastal. Dítě si hledá takový vztah instinktivně. Pokud cítí ze strany pěstouna "bezvýhradnou" (a to bych zdůraznila) lásku, nemá žádný problém si k němu takový vztah vybudovat.

3. Jaký je váš osobní pohled na výchovu dětí v pěstounské péči - jako formy náhradní rodinné péče?

Je to dle mého možnost pomoci dětem, pokud nastane z jakýchkoliv příčin situace, že nemohou být ve vlastní rodině. Nová šance.

4. Jaké má podle vás výhody?

Výhody pěstounské péče před ostatními typy péče o dítě vidím jednoznačně v podpoře, kterou zde garantuje stát. Finanční podpora po celou dobu, co se starám o dítě, je opravdu velmi příjemná. Výhoda u PP je taky možnost jejího ukončení v případě zásadních problémů. Na rozdíl např. u adopce, kdy se dítě zadluží a hrozí exekuce apod. Mám taky dobrou zkušenost se spoluprací s neziskovými organizacemi.

5. A jaké nevýhody?

Já myslím, že problém biologických rodičů a to ve všech směrech.

6. Co Vám osobně nejvíce vyhovuje?

Myslím, že to, že i pro mé vlastní děti byla dobrá zkušenost s Tondou vyrůstat. Jelikož byl v rodině nejmladší, byl vždy benjamínek, kterého měli všichni tendenci "chránit a bránit".

7. Co Vám naopak nejvíce chybí?

Necítím žádný zásadní problém.

8. Pokud byste měli možnost do budoucna změnit 1 věc v systému pěstounské péče, co by to bylo?

Větší odborná příprava a podpora pěstounů.

9. Co Vás vedlo k rozhodnutí stát se pěstounem?

Nijak jsem to neplánovala, přišlo to samo jako určité řízení osudu. Syn vážně nemocné kamarádky musel z důvodu její neschopnosti starat se, do kojeneckého ústavu. Takže vlastně pomoc kamarádce i dítěti. Zpočátku jsme ho jezdili navštěvovat, kamarádka na to neměla dostatek finančních prostředků. A taky jsem to brala jako možnost srovnání pro vlastní děti, že ne každý má to štěstí vyrůstat ve vlastní rodině. Časem jsme já i moje děti zjistili, že se nám stýská. Váhala jsem, zda do pěstounské péče jít, jestli budu připravená vše řešit a budu si vědět rady. Ale to bych se neodvážila nikdy, tak jsem do toho skočila rovnýma nohama.

10. Předpokládáte, že budete v pěstounství pokračovat po celou dobu Vašeho produktivního věku?

Vzhledem k mému věku už ne.

11. Jak vnímáte své povinnosti v rámci role pěstouna?

Své povinnosti v roli pěstouna vnímám tak jako všechny své ostatní povinnosti. Uvědomuji si nějak důležitost celé věci v širším měřítku, ale nic víc.

12. Jak vnímáte Vaše práva a kompetence?

To je stejné jako s těmi právy. Ale samozřejmě pěstounská péče

13. Jak řešíte například situaci při zjištění nějakého sociálně-patologického jevu u dětí ve Vaší péči?

Jelikož nemám problémové dítě, nemusela jsem alespoň prozatím žádnou situaci sociálně-patologického jevu řešit. Pokud by taková situace i přesto nastala, předpokládám, že bych jí řešila nějak standardně, nemyslím, že jinak, než u vlastních dětí.

14. Jak byste stejnou situaci řešili jako rodiče u svých vlastních dětí?

Jak jsem řekla, řešila bych ji stejně u všech „svých“ dětí.

15. Máte možnost využívat nějaký druh supervize?

Ano, v rámci novely mám možnost využít služby neziskové organizace v našem městě a taky odborné služby. Nově existuje i možnost odpočinku 14 dní v roce. Je možné ji využívat v rámci jednodenních či vícedenních akcí pro pěstounské dítě, kdy je o něj postaráno.

16. Myslíte si, že je povědomí veřejnosti o pěstounské péči dostatečné?

Myslím, že povědomí veřejnosti o pěstounství je vcelku malé. O tuto specifickou otázku se lidé začínají zajímat asi až ve chvíli, kdy s ní mají něco společného, jako já před lety.

17. Jak vnímá Vaši roli pěstouna Vaše okolí?

Většinou pozitivně. Negativní reakce jsem nezaznamenala.

18. Jaké jsou nejčastější dotazy lidí na Vaši roli pěstouna?

Nejčastěji se lidé ptají, jestli to, co cítím k vlastnímu dítěti, cítím i k pěstounskému. Možná se v tomto ohledu liším od ostatních pěstounů, ale já prostě cítím jakýsi neidentifikovatelný rozdíl mezi vlastním dítětem a tím v pěstounské péči. Mám k němu vybudovaný hezký vztah, ale vnímám, že je v něm někdo jiný, jiné vlastnosti, cítím tam jiné rodiče. To srovnávání s vlastními dětmi považuji ale za velmi zajímavé a obohacující.

PŘÍLOHA č. 6: Interview s pěstounem – Jiří, 52 let

1. Co pro Vás představuje pojem „rodina“?

Rodina je pro mě určitá společenská jednotka, kterou tvoří dospělí jedinci a děti, mezi kterými se vytvářejí vztahy a určité pevné vazby. Je to jistota a zázemí, prostředí důvěry.

2. Domníváte se, že může v rámci výchovy dítěte v pěstounské péči vzniknout vztah rodič - dítě?

Otázka je, co je vztah rodič - dítě. Myslím, že může vzniknout vztah důvěry a porozumění stejně jako ve vztahu s vlastním dítětem.

3. Jaký je váš osobní pohled na výchovu dětí v pěstounské péči - jako formy náhradní rodinné péče?

Jistě je pro dítě výhodnější než ústavní forma.

4. Jaké má podle vás výhody?

Individualizaci.

5. A jaké nevýhody?

Nízká podpora, vysoká kontrola ze stran úřadů.

6. Co Vám osobně nejvíce vyhovuje?

Vyhovuje nám možnost říct si o pomoc, to je ovšem až po novele.

7. Co Vám naopak nejvíce chybí?

Nevyhovuje nám nadřazené chování úřednic OSPOD. Stále chybí ovzduší spolupráce.

8. Pokud byste měli možnost do budoucna změnit 1 věc v systému pěstounské péče, co by to bylo?

Očekával bych lepší spolupráci a rovnocenné partnerství s úřady, které mají na starost pěstounskou péči.

9. Co Vás vedlo k rozhodnutí stát se pěstounem?

Měli jsme se ženou potřebovat pomoci těmto dětem. Pěstounem jsem od r. 2000, rodinou nám prošlo 5 pěstounských dětí, nejmladšímu jsou 4 roky. Jeho biologické sourozence si bereme už pouze na návštěvy. Seznámili jsme se s konkrétními dětmi, o které jsme poté požádali. Podali jsme si žádost.

10. Předpokládáte, že budete v pěstounství pokračovat po celou dobu Vašeho produktivního věku?

Jak jsem zmínil, pěstounem jsem již 14 let, takže vychováváme děti, které máme současně v péči, ale vzhledem k věku už si další děti brát nebudeme.

11. Jak vnímáte své povinnosti v rámci role pěstouna?

Snažíme se věnovat všem dětem stejně, přijaté děti mají občas péče víc.

12. Jak vnímáte Vaše práva a kompetence?

Nerozlišuji role otec nebo pěstoun.

13. Jak řešíte například situaci při zjištění nějakého sociálně-patologického jevu u dětí ve Vaší péči?

Stejně jako u svých.

14. Jak byste stejnou situaci řešili jako rodiče u svých vlastních dětí?

Stejně jako u přijatých.

15. Máte možnost využívat nějaký druh supervize?

Ano, podpora je nyní hlavně po novele.

16. Myslíte si, že je povědomí veřejnosti o pěstounské péči dostatečné? Není.

17. Jak vnímá Vaši roli pěstouna Vaše okolí?

Nevnímáme negativní reakce okolí. Osobně to bereme tak, že pěstounství je naše věc, je to náš život a naše rozhodnutí.

18. Jaké jsou nejčastější dotazy lidí na Vaši roli pěstouna?

Nejčastější otázka je, v čem vaříme?

PŘÍLOHA č. 7: Interview s chlapcem v pěstounské péči – Antonín, 13 let

1. Máš tak silný vztah ke své pěstounce / pěstounovi (máš ji/ho tak moc v srdíčku), že je považuješ za maminku/tatínka?

Ano, ale víc ke své vlastní mamince.

2. Nebo si je dovedeš představit jako vhodné náhradníky na jejich místo?

Ano, považuji je za své rodiče.

3. Pokud by sis měl vybrat vyrůstat dál v pěstounské péči nebo jít do dětského domova, co by sis vybral? Proč?

Raději bych si vybral náhradní rodinu. Je to prostě lepší. Děti v dětském domově nemají náhradní rodinu.

4. Co se ti na životě v náhradní rodině nejvíc líbí?

Že mám starší sourozence

5. Co ti naopak u vás doma nejvíce vadí?

Nic mě nenapadá.

6. Kdyby si mohl změnit 1 věc u vás doma, co by to bylo?

Chtěl bych větší pokoj.

7. Jak vnímáš své pěstounské rodiče?

Jsou velmi milí.

8. Co máš na nich rád?

Že jezdíme často na výlety, je u nás doma veselo.

9. Co ti na nich naopak vadí?

Tatínek je tak trochu přísný

10. Když něco provedeš, myslíš si, že trest, který dostaneš od své náhradní mámy/táty, je spravedlivý a dostatečný?

Trest mám velmi dostatečný.

11. Nebo by měl být přísnější?

Myslím, že je dostatečný

12. Myslíš si, že by tě za stejnou věc potrestali stejně i vlastní rodiče?

To přesně nevím, maminku jsem nikdy neviděl ani rozčilenou, nevím, jaký by mi dala trest.

13. Vědí tví kamarádi např. ze školy, že žiješ v náhradní rodině?

Ano, vědí to.

14. A co vědí o pěstounské péči?

Jen, že nebydlím se svojí maminkou, protože je nemocná.

15. Na co se tě nejčastěji ptají v souvislosti s životem v náhradní rodině?

Ptají se na to, že jestli kdybych neměl náhradní rodinu, byl bych v dětském domově.

PŘÍLOHA č. 8: Interview s dívkou v pěstounské péči – Jana, 14 let

1. Máš tak silný vztah ke své pěstounce / pěstounovi (máš ji/ho tak moc v srdíčku), že je považuješ za maminku/tatínka?

Asi ano.

2. Nebo si je dovedeš představit jako vhodné náhradníky na jejich místo?

V pěstounské rodině žiji od 4 let a nemám, za koho bych měnila. A ani nechci.

3. Pokud by sis měl vybrat vyrůstat dál v pěstounské péči nebo jít do dětského domova, co by sis vybral? Proč?

V domově jsem byla jako malá, ale už si to nepamatuji. Doma jsem tady, protože jsou tu máma, táta a my děti.

4. Co se ti na životě v náhradní rodině nejvíc líbí?

Líbí se mi, že se máme rádi.

5. Co ti naopak v u vás doma nejvíce vadí?

Někdy mám moc práce

6. Kdyby si mohl změnit 1 věc u vás doma, co by to bylo?

Nevím. Nad tím jsem nepřemýšlela. Asi abychom jezdili častěji na dovolenou.

7. Jak vnímáš své pěstounské rodiče?

Mám je ráda.

8. Co máš na nich rád?

Jsou upřímní.

9. Co ti na nich naopak vadí?

Někdy jsou na mě nároční.

10. Když něco provedeš, myslíš si, že trest, který dostaneš od své náhradní mámy/táty, je spravedlivý a dostatečný?

To nevím, naši mě moc netrestají.

11. Nebo by měl být přísnější?

Trest je spravedlivý.

12. Myslíš si, že by tě za stejnou věc potrestali stejně i vlastní rodiče?

To nevím.

13. Vědí tví kamarádi např. ze školy, že žiješ v náhradní rodině?

Moji kamarádi to vědí.

14. A co vědí o pěstounské péči?

Nic moc, jen, že mí rodiče nejsou mí vlastní.

15. Na co se tě nejčastěji ptají v souvislosti s životem v náhradní rodině?

Neřeší to se mnou.

PŘÍLOHA č. 9: Interview s vychovatelem z dětského domova – Jan, 30 let

1. Co pro Vás představuje pojem „rodina“?

Rodina je pro mě fungující jednotka tvořená rodiči a dětmi a fungující vztahy mezi nimi.

2. Myslíte si, že lze v systému DD vytvořit mezi dítětem/klientem a vychovatelem vztah rodič - dítě?

Řekl bych, že v tomto zařízení - DD nelze vytvořit vztah dítě-rodič.

3. Jaký je váš osobní pohled na výchovu dětí v ústavné péči?

Dle mého názoru je problémem časté střídání vychovatelů u dětí a je tak těžké nastavit jasné hranice a jednotné podmínky. A dítě samozřejmě rychle pozná, co jaké vychovatel vyžaduje a naučí se tedy proplouvat režimem tohoto zařízení.

4. Jaké má podle vás výhody?

Po materiální stránce se mají děti v DD nadmíru dobře. Nejsme ale bohužel schopni zabezpečit takové vztahy, jaké by děti potřebovaly

5. A jaké nevýhody?

Nejsme bohužel schopni zabezpečit takové vztahy, jaké by děti potřebovaly. Ani nejde o nějaký přísný režim, ale stálé a stejné podmínky by jistě eliminovaly výchovné problémy dětí. Pro minimálně některé děti by byla například pěstounské péče jako forma náhradní rodinné péče určitě vhodnější. Jedná se spíše o ženskou práci, chybí druhý partner. Stále vše probíhá v rámci role otec/matka samoživitel. Spíše nepedagogické činnosti. Je zde hodně dětí, které by už neměly být v DD. Narušují řád a vztahy ve skupině.

6. Co Vám osobně nejvíce vyhovuje?

Momentálně mě nic nenapadá... Možná nepravidelná pracovní doba, kdy mám volné i některé dny v pracovním týdnu. Ale zase naopak pracuji o víkendu.

7. Co Vám naopak nejvíce chybí?

Není prostor pro odbornost. 90% práce jsou činnosti ala sociální pracovníce, kuchařka, zahradnice atd.

8. Pokud byste měli možnost do budoucna změnit 1 věc v DD, co by to bylo?

Podpora ze strany vedení a soudržnost teamu.

9. Co Vás vedlo k výběru Vaší současné pracovní pozice?

Nabídka, na kterou jsem kývl z důvodu nezaměstnanosti

10. Chtěl byste být vychovatelem po celou dobu Vašeho aktivního profesního života?

Nedovedu si představit, že budu vychovatelem po celou dobu svého profesního života. Důvod? Člověk na této pozici velmi rychle dokáže vyhořet. Práce je psychicky velmi náročná, chybí supervize.

11. Jak vnímáte své povinnosti v rámci pozice vychovatele?

Povinností je starost o děti, příprava do školy, využití volného času.

12. Jak vnímáte Vaše práva a kompetence?

Nevnímám, že bych byl nějak výrazně omezován v rámci práv. Necítím se být limitovaný právním řádem. Problém je, když děti chtějí občas trávit volný čas tak, jak by ho asi trávily v rodině, ale pravda je, že úplnou volnost jim dát nemůžu, spíše je to takové hlídání, aby se něco nestalo, neztratilo apod.

13. Jak řešíte například situaci při zjištění nějakého sociálně-patologického jevu u dětí v DD?

Asi bych řešil problémy podobně i doma. Udělený trest by měl vycházet z pravidel vnitřního řádu, ale je pravda, že si to občas upravím podle sebe. Někdy je to v rámci těchto podmínek zbytečně zdlouhavé a myslím si, že trest má přijít co nejdříve, aby si dítě uvědomilo, za co to je. Problém je, že nejsme semknutá rodina a v rámci např. trestů dochází k rozdílným názorům a i rozepřím mezi jednotlivými vychovateli. V DD zasahuje více vychovatelů, ředitel apod.

14. Jak byste stejnou situaci řešili jako rodiče u svých dětí?

Asi podobně. Stejný problém se může stát i v rodině. Ale doma je asi větší možnost na dítě více dohlédnout, výchovně na něj působit a trest řešit hned v rámci nastalé situace.

15. Funguje ve vašem zařízení nějaký druh supervize?

Organizovaná supervize byla asi 3krát. Skupinová, za účasti vedení a nikdo se neodvážil nic říct. Spíše asi jen pro nějaké potvrzení, že ji DD dělá. Individuální není a nebyla. Psychohygienu pouze svépomocí.

16. Myslíte si, že je povědomí veřejnosti o životě v dětském domově dostatečné?

Povědomí veřejnosti je dost zkrácené. Obecně si lidé myslí, že jsou v domově děti částečně sirotci a částečně děti, které nemají kam jít. Výchovné problémy že žádné nejsou. Pomoc ze strany veřejnosti funguje spíše materiálně, dárky na vánoce apod. Místo, aby se financovaly různé zážitkové pobyty apod. Obecně lidé moc neví. Ani nevím o případu hostitelské péče, kdy by si bral někdo děti třeba na víkend. Nedávno jsem ale viděl v televizi velmi emotivní spot jako nábor pěstounů. Přišlo mi, že tak jednoduché to taky není, jak se to v rámci takové reklamy podává. I pěstoun by měl být profesionál, který má dostat maximum informací a ví "co si bere", aby dítě nelítalo ze strany na stranu a z důvodu problémů se nevracelo po čase zpět do ústavní péče.

17. Jak vnímá Vaši práci vychovatele Vaše okolí?

O práci vychovatele taky moc neví. Maximálně si lidé myslí, že jde o nějaký dohled nad dětmi. Netuší, jak často se řeší nějaké problémy, přestupky proti vnitřnímu řádu apod.

18. Jaké jsou nejčastější dotazy na Vaši profesi?

Nejčastěji se ptají, jak se mají děti, jestli je možné si je vzít domů na návštěvu.

PŘÍLOHA č. 10: Interview s vychovatelkou z dětského domova – Alena, 50 let

1. Co pro Vás představuje pojem „rodina“?

Rodina je skupina lidí, která má k sobě dlouhodobě silné citové vazby a snaží se, aby byly tyto vazby pozitivní. Svě členy podporuje a nějak usměrňuje, aby fungovala jako celek i v budoucnu.

2. Myslíte si, že lze v systému DD vytvořit mezi dítětem/klientem a vychovatelem vztah rodič - dítě?

V systému DD podle mě lze vytvořit vztah mezi klientem a vychovatelem, který je podobný vztahu rodič-dítě. Ale co se týká vzájemné pozitivní vazby, ale tento vztah je časově omezený. Vychovatel se s dítětem vlastně setkává jen ve své pracovní době. Nemusí být vždy hned přítomen, když ho dítě potřebuje. Také menší zájem ze strany dítěte o vzájemné sdílení. Dítě obvykle nejeví velký zájem o osobní situaci vychovatele a jeho profesní přístup to ani nepodporuje. Málokdy také tento vztah přetrvává i po odchodu dítěte z DD. Takže tyto vztahy nelze považovat za vztah dítě-rodič.

3. Jaký je váš osobní pohled na výchovu dětí v ústavné péči?

Beru ji jako určitou pomoc dětem, které nemají vlastní rodinné zázemí.

4. Jaké má podle vás výhody?

Určitě materiální zázemí, pak odborné vzdělání pedagogů a jasná pravidla.

5. A jaké nevýhody?

Asi hlavně nedostatek soukromí a taky málo zodpovědnosti za své okolí. Takoví ti anonymní škůdci. Taky různé výchovné přístupy a občas i nevhodné zasahování do výchovy dalšími zaměstnanci domova. Třeba kuchařky, asistentky vychovatele apod.

6. Co Vám osobně nejvíce vyhovuje?

Vyhovuje mi práce s mou rodinnou skupinou

7. Co Vám naopak nejvíce chybí?

Chybí mi hlavně to soukromí. Neustálé návštěvy dětí z jiných rodinných skupin narušují veškeré činnosti, dochází ke konfliktům mezi dětmi. Ty různě děti migrují po celém domově, občas je hledáme.

8. Pokud byste měli možnost do budoucna změnit 1 věc v DD, co by to bylo?

Konkrétně v našem DD bych změnila hlavně dispoziční uspořádání, aby byla možnost pro samostatnější fungování rodinných skupin.

9. Co Vás vedlo k výběru Vaší současné pracovní pozice?

S dětmi pracuji od mládí. Jezdila jsem s nimi na letní tábory a vedla oddíl celoročně. Po mateřské jsem pracovala mj. s mentálně handicapovanými dospělými, ale práce s dětmi mě bavila více a baví vlastně dosud - občas člověk dokonce vidí pozitivní výsledky. (Smích.)

10. Chtěl byste být vychovatelem po celou dobu Vašeho aktivního profesního života?

Chtěla bych tuto práci dělat až do důchodu, pokud to budu zvládat fyzicky i psychicky.

11. Jak vnímáte své povinnosti v rámci pozice vychovatele?

Povinností vychovatele je dítě rozvíjet, chránit, vzdělávat v rámci jeho možností, schopností a rozvíjet jeho individuální nadání a zájmy. Taky ho vést k pochopení vlastní situace a k získání kompetencí pro dobrý start do života. To vše v rámci domova jde.

12. Jak vnímáte Vaše práva a kompetence?

Práva jsou proti dětem dost okleštěná. Děti si "dovolují" čím dál více, někdy je těžké to zvládnout (zvláště v pubertě). Kompetence k tomu asi máme díky studiu speciální pedagogiky, ale v praxi je to čím dál náročnější. Dětem projde bez větších důsledků i napadení vychovatele, což jsem sama zažila.

13. Jak řešíte například situaci při zjištění nějakého sociálně-patologického jevu u dětí v DD?

Situaci při zjištění nějakého sociálně-patologického jevu u dětí řešíme v domově

podle krizového scénáře v preventivním programu. Uvědomí se ředitel a preventista a taky vychovatelé ze skupiny dítěte. V závažných případech přivolání PČR, krizová intervence s psychologem v nutných případech. Vyvodí se důsledky pro dítě – říká se tomu opatření ve výchově. Jako třeba jako omezení vycházek nebo zákaz PC apod. Ale trest je vždy jeden.

14. Jak byste stejnou situaci řešili jako rodiče u svých dětí?

Jako rodič jsem podobnou situaci řešila se synem. Kouřil marihuanu a propadal ve škole. Domluvila jsem mu a pohrozila, že mu v 18 letech sbalím kufry, pokud se stav nezlepší. A naštěstí to zabralo. Nakonec maturoval s vyznamenáním. Ale hlavně asi i díky silné pozitivní citové vazbě, kterou mezi námi máme.

15. Funguje ve vašem zařízení nějaký druh supervize?

Supervize v DD neprobíhá, problémy konzultujeme společně s kolegy.

16. Myslíte si, že je povědomí veřejnosti o životě v dětském domově dostatečné?

Povědomí o DD je slabé, někteří lidé se diví, že DD ještě nebyly zrušeny. Nejběžnější reakce jsou typu "já bych to dělat nemohla, chudáci děti, mně by jich bylo líto". Lidé se diví také věku dětí v DD, díky sdělovacím prostředkům a negativním prezentacím v nich jsou přesvědčení, že děti musí odejít, když je jim 18 a že je prostě jen vystrčíme za dveře bez další pomoci

17. Jak vnímá Vaši práci vychovatele Vaše okolí?

No lidé se třeba diví, co děti učíme v rámci programů rozvoje osobnosti a že si samy vaří, nakupují. Ale tak to nemá každý dětský domov. Ale dostávají třeba důležité informace pro další život ohledně hledání práce, bytu, finanční gramotnost apod.

18. Jaké jsou nejčastější dotazy na Vaši profesi?

Asi většinou na to, co přesně vlastně dělám.

PŘÍLOHA č. 11: Interview s chlapcem z dětského domova – Tomáš, 10 let

1. Máš tak silný vztah k nějaké tetě/strejdrovi (máš ji/ho tak moc v srdíčku), že by si ji/jeho mohl považovat za maminku/tatínka?

Nevím, asi ne.

2. Nebo si je dovedeš představit jako vhodné náhradníky na jejich místo?

Ano, ale jen někoho.

3. Pokud by si měl možnost odejít z domova do pěstounské péče a mít vlastní rodinu. Chtěl by si odejít, nebo raději zůstat dál v domově? Proč?

Dovedu si představit, že bych šel do pěstounské péče. Chtěl bych svojí vlastní rodinu.

4. Co se ti nejvíc v dětském domově líbí?

Že máme na skupině počítač.

5. Co ti naopak v dětském domově nejvíce vadí?

Že nemůžu jít na počítač, kdy chci.

6. Kdyby si mohl změnit 1 věc v dětském domově, co by to bylo?

Chtěl bych jet na výlet s tetou, ale nemůžu jet, protože jsem dostal poznámku. A taky bych chtěl chodit na bazén, kdy chci.

7. Jak vnímáš tety a strejdy v domově?

Jo, dobrý.

8. Co máš na nich rád?

Mám rád, když s námi strejda hraje hry a teta kostky. Popovídat si můžu s takovou paní, co tady chodí (psycholožka). Když mám trápení, asi bych šel za někým z vychovatelů, ale vybral bych si, za kterým.

9. Co ti na nich naopak vadí?

Vadí mi, že mi tety z jiné skupiny zakazují jít tam za kamarádem. Že mě nevzali na přehazovanou. Nevím za co, asi taky za tu poznámku.

10. Když něco provedeš, myslíš si, že trest, který dostaneš v domově, je spravedlivý a dostatečný?

Dostal jsem poznámku za sprosté chování ve škole. Za trest jsem nesměl jet na výlet. Je to zasloužené.

11. Nebo by měl být přísnější?

Asi by měl být trest i přísnější.

12. Myslíš si, že by tě za stejnou věc potrestali stejně i vlastní rodiče?

Asi by mi zakázali televizi, ale na výlet by mě vzali.

13. Vědí tví kamarádi např. ze školy, že žiješ v dětském domově?

Mí spolužáci vědí, že bydlím v domově.

14. A co o dětském domově vědí?

Nic moc.

15. Na co se tě nejčastěji v souvislosti s životem v domově ptají?

Neptají se mě moc. Jen jeden kamarád se ptal, jestli se mám v domově dobře, já jsem řekl, že ano.

Když se mě ptají, nechci o tom mluvit, je mi to nepříjemné. Jo, myslím, že je to ostuda, bydlet v domově.

PŘÍLOHA č. 12: Interview s dívkou s dětského domova – Lucie, 15let

1. Máš tak silný vztah k nějaké tetě/strejdu (máš ji/ho tak moc v srdíčku), že by si ji/jeho mohl považovat za maminku/tatínka?

To asi ne, mám svojí mamku a tátu.

2. Nebo si je dovedeš představit jako vhodné náhradníky na jejich místo?

Jedna z mála by se našla, dovedu si to představit, ale jen vůči jedné osobě v DD. Takže ano, ale je to jen ta jedna vychovatelka.

3. Pokud by si měl možnost odejít z domova do pěstounské péče a mít vlastní rodinu. Chtěl by si odejít, nebo raději zůstat dál v domově? Proč?

Ne, nechtěla bych odejít. Protože jsem tady zvyklá a neznám ty lidi, kteří by mi dělali pěstounské rodiče, a taky by to bylo líto mým vlastním rodičům, že jsem šla k někomu cizímu. Pokud bych znala pěstounské rodiče a otec by souhlasil, asi bych šla. Dovedu si to představit.

4. Co se ti nejvíc v dětském domově líbí?

Skoro všechno. My starší nemusíme dodržovat všechny předpisy jako malé děti, třeba mytí vlasů.

5. Co ti naopak v dětském domově nejvíce vadí?

Hlavně krátké vycházky. A taky, že je to u každého jinak. Erika může chodit do 21h. Mě řekla teta, že já můžu, až mi bude patnáct. To už teď mám a zase prý můžu, až budu na střední škole.

6. Kdyby si mohl změnit 1 věc v dětském domově, co by to bylo?

No hlavně ty delší vycházky

7. Jak vnímáš tety a strejdy v domově?

Asi jak koho.

8. Co máš na nich rád?

Dobré tety mi nevadí vůbec, můžu se s nimi domluvit, některým se můžu svěřit, pomůžou mi a já jim.

9. Co ti na nich naopak vadí?

Na některých vychovatelkách mi vadí, že nedrží slovo, když něco slíbí. Že se přetvařují, slíbí, že nepošlou dál důvěrnou informaci ode mě a udělají to. Strejda, který je tady déle je v pohodě. Ten nový je tady skoro rok a pořád neví, jak to v domově chodí.

10. Když něco provedeš, myslíš si, že trest, který dostaneš v domově, je spravedlivý a dostatečný?

Tresty, které dostávám, jsou podle toho, jaký je vychovatel. Trest je jen jeden. Délka je podle domluvy, jak se třeba domluví vychovatelé. Nejděší zaražené vycházky jsem měla týden. Trest by měl být, aby se to neopakovalo. Je to na vychovatelích. Tresty jsou pořád stejné. Vychovatelka mi dá třeba trest a já ji třeba řeknu, že ho nechci, tak mi dá na výběr. Ano, opakuje se to.

11. Nebo by měl být přísnější?

Když se nad tím zamyslím, pro mě je to dobré, že je to jen týden, tresty by asi měli být dva, nebo přísnější.

12. Myslíš si, že by tě za stejnou věc potrestali stejně i vlastní rodiče?

Otec by mi dal asi zaracha a nedal kapesné.

13. Vědí tví kamarádi např. ze školy, že žiješ v dětském domově?

Všichni mí spolužáci a nejbližší kamarádi, se kterými se stýkám, to ví. Když se to někdo dozví, není mi to nepříjemné, ale spíše očekávám negativní reakci. Když si s někým nerozumím, slyším občas narážky, že jsem z děcáku, ale ignoruji to.

14. A co o dětském domově vědí?

Nestalo se mi nikdy, že by někdo věděl, jak to chodí v dětském domově.

Pořád si lidé myslí, že jsou v domově jen problémové děti, že nemáme dost jídla a věci a tak.

15. Na co se tě nejčastěji v souvislosti s životem v domově ptají?

Často se mí kamarádi ptají, jak to v domově vypadá, kolik nás tady je, jestli máme tv, pc. Jestli můžeme chodit ven. Kolik dostáváme peněz, proč tam děti jsou. Podle toho, jak je kdo inteligentní.